

Ovakvo nizanje teškoća koje antička epistolarna naracija nije uspjela prevladati ne znači da smijemo previdjeti neka važna dostignuća takve književne prakse. Bilanca postupaka specifičnih za epistolarnu naraciju koji su „otkriveni“ u antici možda i ne djeluje impresivno, ali nema sumnje da u povijesnoj perspektivi njihovo značenje ne bi trebalo potcjenjivati. Na prvom mjestu treba istaći temeljnu ideju kronološkoga i logičkoga organiziranja više epistolarnih jedinica u cjelinu. Iskušani su, s različitim uspjehom, i osnovni oblici vođenja priče (obraćanje jednoga epistolarnog subjekta brojnim adresatima; javljanje istih osoba čas kao epistolarnih subjekata, čas kao adresata). S obzirom na prisilnu sukcesivnost pripovijedana vremena u epistolarnoj naraciji važan doprinos predstavlja i otkriće da se efekt simultanosti može postići istovremenim odašiljanjem dvaju pisama različitim adresatima ili uključivanjem pisma u pismo (usp. 7. i 8. „Hionovo pismo“). U nekim je slučajevima (usp. 9. i 13. „Hionovo pismo“) iskorištena mogućnost da se nezanimljiv odsječak priče apsolvira tobožnjim ispuštanjem pisama.²¹

Danas, kad se romani u pismima pišu prilično rijetko i kad se teorijski obrazlaže da je roman u pismima „onaj oblik romana u prvom licu koji najmanje liči na epsku formu“,²² ograničen domet antičkih priča u pismima morao bi pružiti valjane poticaje i za razmišljanje o novovjekovnoj sudbini toga književnog oblika. Uza svu nezahvalnost nagađanja u poslu kakav je ovaj, nije nevjerojatno da će neko cjelovitije buduće istraživanje pokazati da je antički neuspjeh u ovladavanju ovakvom formom zapravo bio egzemplaran.

Darko Novaković

²¹ „Uredničkih“ intervencija, kakve su nam obilato poznate iz novovjekovnih romana u pismima, u antičkim epistolarnim zbirkaama uglavnom nema; izuzetak predstavljaju bilješka uz 4. i 5. „Hipokratovo pismo“ (Pap. Oxyrh. 1184; usp. Sykutris, *o. c.*, col. 214) i uvodna opaska u nefabularnim „Brutovim pismima“.

²² Usp. K. Hamburger, *o. c.*, str. 301.

6. PONOVRNO NJIMA

Filozofijom se bavite češće nego što udišete, jer više treba težiti za čestim životom, koji omogućuje filozofija, nego za životom, koji omogućuje udisaj. I ne činite to poput drugih, već onako kako je započeo Antisten, a dovršio Diogen. Možda je teško na taj se način baviti filozofijom, ali je to sigurno kraći put. Prema sreći, kako je govorio Diogen, treba kročiti makar i kroz vatru.

7. BOGATAŠIMA

Ubijte se: imate i bob, i sušene smokve, i vodu, i kratke megarske haljetke, a opet plovite, golemu zemlju obrađujete, bavite se izdajstvima, tiranijama, ubojstvima, i činite sve drugo što je tomu slično. A ono što je potrebno jest spokoj. Mi živimo u potpunoj smirenosti, uz pomoć Diogena iz Sinope oslobođeni od svakoga zla: nemajući ništa imamo sve. Vi, imajući sve, nemate ništa — zbog natjecateljske strasti, jala, straha i težnje za ispraznom slavom.

8. DIOGENU

Od bogatstva smo već slobodni, no slava nas još ni sad ne pušta iz ropstva, iako, Herakla mi, sve činimo da bismo je se otarasili! No i od te ću se gospodarice otkupiti i otploviti u Atenu, donoseći ti, kao uzdarje za slobodu u koju nas je izbacila tvoja riječ, sebe jačega od svega blaga.

9. MNAZI

Ne okanjuj se najljepšega ukrasa, već se ukrašavaj svakodnevno, da bi se mogla odlikovati. Najljepši je ukras onaj koji najljepše ukrašava; najljepše ukrašava onaj koji te čini čednom; najčednijom čini čednost kojom su, čini se, bile ukrašene Penelopa i Alkestida, pa se još i sada zbog svoje vrline slave i cijene. Da bi se i ti mogla s njima ogledati, pokušaj se pridržavati ovih savjeta.

10. LIZISU

Čuo sam, Lizise, da si od bitke kod Eretrije stalno pijan. Ako je to istina, ne bi smio ptcijeniti ono što kaže mudri Homer. A kaže:

*Vino i preslavnog nekad Kentaura Enoitona
Pomami...*

a i Kiklopa, koji veličinom i snagom nadmašuje čovjeka. Ako dakle zlo djeluje na snažnije i veće od nas, kako misliš da će na nas djelovati? Po mojem mišljenju — jaderno. Zato, da ne bi od njega nastalo kakvo zlo, savjetujem ti da shvatiš kako se ono korisno koristi. (2) Besmislica je smatrati da ne treba popuštati pred glazbom, koja onomu koji se njome lijepo koristi ne iščašuje pamet i ne gura ga u ludilo, a da treba popuštati pred vinom <...> i brinuti se za nj. Pokušaj stoga, družeći se sa suzdrža-

nim ljudima, učiti suzdržanu upotrebu, da ti dar božji koji ne poštuješ ne bi o glavu udario, već da ti — budeš li mu iskazivao poštovanje — pruži koristi i ugone zbog kojih se nećeš kajati: naime tada kad te drugi svojom životnom suzdržanošću naveđu na pristojan i pravedan život, u kojem nećeš činiti ništa nepristojno i ružno, već ćeš i govoriti i činiti samo ono što je pravedno. (3) Ako u životu prevladavaju tri dobra te se ljudi zbog njihove prisutnosti nazivaju trostrukim sretnicima, kako oni kojima je duša suzdržana, tijelo zdravo a imetak dostatan ne bi bili trosturki sretnici? Da bi dakle u tim dobrima mogao uživati, savjetujem ti da ne predeš olako preko ovih uputa.

11. DRUGOVIMA

Trudite se da steknete malo potrebe — to je bogu najbliže, a ono što je tomu suprotno od njega je najdalje —, pa ćete, našavši se u sredini između bogova i nerazumnih životinja, postati slični boljoj, a ne lošijoj vrsti.

12. ORIONU

Ne čini selo ljude čestitima niti grad lošima, već druženje s dobrima i lošima. Stoga, ako hoćeš da ti djeca postanu dobra, a ne loša, ne šalji ih na selo, nego u kuću filozofovu. Onamo zalazeći i sami smo naučili ono što je lijepo. Vrlina je stvar vježbe koja, za razliku od zloće, ne ulazi u dušu sama od sebe.

13. EUMOLPU

Neugledna je diogenovska odjeća, ali sigurna, a onaj koji se njome koristi pouzdaniji od onih koji nose punsku odjeću; hrana je skromna, ali zdravija od perzijske; način života naporan, ali slobodniji od Sardanapalova. Stoga, ako je sigurnost bolja od punske odjeće, zdravlje od raskošne hrane, a sloboda od sramna načina života, onda je i filozofija koja to omogućuje bolja od svega — ako ne ona kojoj uče drugi, a ono ona kojoj uči Diogen, koji je pronašao prečicu do sreće.

14. MLADIĆIMA

Privikavajte se jesti pogaču i piti vodu, a riba i vina ne kušajte! Takve stvari, poput Kirkinih otrova, od staraca čine zvijeri, a od mladića žene.

15. DRUGOVIMA

Ne izbjegavajte samo vrhunce zala, nepravdu i neumjerenost, već i ugone koje su im uzrokom. Obraćat ćete naime pažnju samo na njih, bilo da su prisutne bilo da su iščekivane, i ni na što drugo. Ne težite, isto tako, samo za vrhuncima dobara, suzdržanošću i čvrstinom, već i za naporima koji su im uzrokom. Njih ne izbjegavajte zbog njihove nelagodnosti, jer do boljega nećete doći zamjenom za neku veliku stvar: vrlina po cijenu napora jest poput zamjene mjedi za zlato.

16. DRUGOVIMA

Kinička je filozofija Diogenova filozofija, kinik je onaj koji se oko nje trudi, a kinički živjeti znači filozofirati prečicom. Nemojte se stoga bojati imena i ne izbjegavajte zbog toga ogrtač i torbu, oružje bogova: oni koji su na cijeni zbog svoje naravi lako ih nose. Ako se dakle ne ljutite što vas, iako ste dobri, zovu lošima, nemojte se ljutiti ni zato što se filozofiranje prečicom naziva kiničkom filozofijom, onaj koji tako filozofira kinikom, a takva filozofija kiničkom filozofijom. Sve je to puklo mišljenje. A robovati mišljenju i zlu glasu, i to samo na riječima — koje, kako kažu, nisu drugo do sjene — od svega je najteže. Pokušajte stoga da se ne obazirete na takve i slične stvari.

17. PONOVO NJIMA

Liječnici su opisali jedan poremećaj utrobe, za koji su utvrdili da uzrokuje lošu probavu, a Diogen drugi, za koji je utvrdio da uzrokuje glad. Ako nije sramota tražiti od liječnika lijek za prvi poremećaj, nije ni za drugi. Ne obazirite se stoga na one koji govore da je to ružno i sramotno i tražite pogaču kao što tražite tablete. Nije ružno tražiti, već pokazivati se nedostojnim dara. <Zacijelo je sramotnije tražiti lijek> protiv loše probave nego protiv gladi, jer ona prva nastaje zbog proždrljivosti i iz zloće, a ova druga zbog nužde i iz siromaštva.

18. MLADIĆIMA

Privikavajte se kupati u hladnoj vodi, piti vodu, ne jesti nego poslije znoja, oblačiti se u ogrtač i lijegati na zemlju, pa se kupatila nikad pred vama neće zatvarati, neće vas iznevjeriti loza i stoka niti će vam tržnice riba i ležajeva zapasti u oskudicu — kao što se događa onima koji su se naučili kupati u toploj vodi, piti vino, jesti bez prethodna naprezanja, oblačiti se u grimiznu odjeću i počivati na ležaju.

19. PATROKLU

Ne nazivaj ocem kiničkoga smjera Odiseja, koji je bio najmekoputniji od svih drugova i nadasve volio naslade, samo zbog toga što je jednom poprimio izgled kinika. Ne čini nošnja kinika, nego kinik nošnju — a Odisej to nije bio: uvijek slabiji od sna, slabiji od hrane, hvalitelj slatkoga života, koji nikada ništa nije činio bez pomoći boga i sudbine, koji je od svih — i od bijednika — uzimao koliko bi mu tko dao. A evo Diogena: kiničku odjeću nije obukao za jednu priliku, već je cio život bio jači i od napora i od naslade; tražio je, ali ne od bijednika; sve je potrepštine odbacivao, uzdao se u se; nikad nije želio da do časti dođe zbog sažaljenja već zbog odlika; vjerovao je u razum, a ne u varku i luk; nije se junačio pred smrću, nego je bio hrabar u vježbi vrline. Moći ćeš se dakle natjecati ne s Odisejem, nego s Diogenom, koji je mnoge iz zloće u vrlinu oslobodio za života, a i poslije smrti, uz pomoć nauka koji nam je ostavio.

20. METROKLU

Pošto si se rastao od mene i otišao kući, krenuo sam do vježbališta mladića, nama-
zao se uljem i stao trčati. Mladići su me opazili, počeli se smijati, a ja sam se, da ne
bih prijevremeno prestao s vježbom, bodrio govoreći samomu sebi: „Kratete, zbog
očiju se naprežeš, zbog glave, zbog ušiju, zbog nogu!“ Čuli su me gdje tako govo-
rim, i ne samo da su se prestali smijati, već su se i sami potrudili i počeli trčati.
Otada se nisu samo mazali uljem, nego su i vježbali, pa nisu više bili boležljivi kao
nekoć. Zahvaljivali su mi kao začetniku svojega zdravlja i nisu me napuštali nego su
me slijedili kamo bih god krenuo, slušali i oponašali ono što bih govorio ili činio.
Javljam ti to zato da i ti ne bi trčao sam, već na onom mjestu gdje se okupljaju
mladići, za koje se moramo brinuti: čvrstini brže uči djelo nego riječ, a ono se nala-
zi jedino u Diogenovoj filozofiji.

21. METROKLU, KINIKU

Dok se god budeš bojao „kinika“, tako ću ti se obraćati — a čini se da se za sada
još bojiš! I sam si mi pismo naslovio kao kiniku. Ako se budeš privikavao da se ne
bojiš, naučit ćeš činiti i druge stvari, a ne samo razglabati. Do sreće je put preko
riječi dug, a vježba preko svakodnevnih djela kratka. Većina teži za istim za čim i
kinici, ali kad uvide teškoće kiničke filozofije, izbjegavaju one koji im se obraćaju.
No takav put ne traži da se postane, već da se bude rođen kinikom; po prirodi je
vježba djelotvornija od toga puta.

22. METROKLU

Ne traži od svih, već samo od dostojnih, i ne uzimaj od svih jednako, nego od ra-
zumnih tri obola, od raspusnikā minu. Od ovih posljednjih — za razliku od razum-
nih — kad ovako troše nećeš moći ponovno uzeti.

23. GANIMEDU

Dok se budeš bojao ogrtača, torbe, štapa i kose, a volio grimiz i mekoputnost,
nećeš prestati povlačiti za sobom snubitelje, kao Penelopa proscje. Ako ti takvi
ljudi ne dosađuju, nastavi životom koji si izabrao. No ako ti, kao što sam uvjeren,
dosađuju, i to nemalo, otpravi s milim bogom druge pomagače s kojima si često
bez uspjeha pokušao da ih odbiješ od sebe, navuci Diogenovo oružje, kojim je i on
sam otjerao zasjedače. Budi uvjeren da ti se nijedan snubitelj više neće približiti.
To je oružje naime djelotvorno i za to da svlada takve neprijatelje i za to da pri-
krije onoga koji se s njima ne želi otvoreno boriti — kao Hadova kaciga onoga koji
je na se navuče.

24. TESALCIMA

Nisu ljudi stvoreni radi konja, nego konji radi ljudi. Kušajte se stoga više brinuti za

34. METROKLU

Znaj da me vijest o tome kako su razbojnici zarobili Diogena snažno pogodila. Da
jedan od zarobljenika nije bio otkupljen i došao u Atenu, još i sad bih bio u sličnom
raspoloženju. No taj me čovjek sada svojim dolaskom izliječio, ispričavši mi ovo:
„Nesreću je podnio mirno. Čak je, štaviše, razbojnicima koji su prema nama nemar-
no postupali, jednom zgodom rekao: ‘Ljudi, što vam je? Da svinje vodite na tržnicu,
brinuli biste se za njih jer biste željeli da vam prodajom donesu više novca, a za nas,
koje također kanite prodati kao svinje, ne brinete se! (2) Zar ne mislite da ćemo i mi
postići veću cijenu ako budemo izgledali deblji, a manju, ako budemo mršavi?
Mislite li da se za ljude, zato što se ljudi ne jedu, ne treba na taj način brinuti? Pa
znate valjda da svi koji kupuju robove samo jedno gledaju — da li je tijelo debelo i
veliko! A reći ću vam i zašto: zato što i čovjeka kupuju ne zato što im treba nje-
gova duša, nego njegovo tijelo!’ Od toga trenutka razbojnici su se prestali nemarno
odnositi prema nama, a mi smo mu zbog toga bili zahvalni. (3) Kad smo stigli u neki
grad gdje su mogli nešto sitno za nas dobiti, izvedu nas na trg. Mi smo ostali stajati
i plakali, a on je dohvatio kruh i jeo ga nudeći i nama. Kad smo odbijali da uzmemo,
reče:

Ta i Nioba nekad ljepokosa sjeti se jela.

Rekao je to kroz šalu i smijeh i potom dodao: ‘Prestanite s prenemaganjem i kuk-
njavom zbog toga što ćete biti robovi — kao da ste prije nego što su vas razbojnici
zarobili bili slobodni, a ne robovi — i to robovi nevaljalih gospodara! Sad ćete se
možda namjeriti na odmjerene gospodare koji će iskorijeniti iz vas mekoputnost
koja vas je pokvarila i usaditi u vas čvrstinu i suzdržanost, najvrednija dobra.’ (4)
Dok je on tako govorio, kupci su stajali i slušali njegove riječi, diveći mu se zbog
ravnodušnosti. Neki su ga pitali umije li štogod. On je odgovorio da umije upravljati
ljudima. ‘Ako tko od vas treba gospodara, neka priđe i dogovori se s prodavačima!’
Oni se na to nasmiju i upitaju: ‘Tà koji je to slobodan čovjek koji treba gospodara?’
‘Svi nevaljali’, odgovorio je, ‘i oni koji cijene nasladu a potcjenjuju napor — a to su
najsnažniji mamci zala.’ (5) Diogen je zbog toga postao predmetom nadmetanja te ga
razbojnici nisu prodali već su ga s postolja povelj svojoj kući, uz obećanje da će ga
pustiti ako im pokaže štogod od onoga što je pri prodaji rekao da umije. Zbog toga
ni ja po povratku kući nisam skupio otkupninu niti sam tebi javio da skupljaš.”
Veseli se zato i ti zbog toga što je živ, premda je zarobljenik razbojnika, i zbog toga
što se dogodilo ono u što mnogi nisu vjerovali.

35.[?]

Najdraži čovječe, nije li jezgrovito i u svakoj prilici primjenljivo ono što je reklo
staro proročanstvo — da od suđenoga ne treba bježati? Onaj koji bježi od neizbjež-
noga mora biti nesretan, a onaj koji teži za nemogućim mora promašiti. Možda će ti
se učiniti da pretjerano dosađujem i teoretiziram. Neću to poricati. Ipak — ako pri-
staješ — osuđuj mene, ali obrati pažnju na stare. Zaključujem po sebi: mi ljudi za-
padamo u nevolju kad god hoćemo živjeti život nepodložan mijenama. (2) A to je

nemoguće. Moramo naime živjeti u društvu s tijelom i u društvu s ljudima, a najviše mijena proizlazi upravo iz nerazumnosti onih s kojima živimo ili, s druge strane, iz tijela. Ako se u takvim prilikama nalazi netko tko to razumije, taj je blaženi čovjek lišen žalosti i uznemirenosti. No ako ne zna za to, stalno će ga isprazne nade vući u oblake, a požude sputavati. Ti dakle, ako ti se dopada život gomile, uzmi nju za savjetodavca – napokon, ima u tome više iskustva! Ako ti se, međutim, dopada Sokratov i Diogenov život, prepusti drugima tragične uloge, a ti se daj na to da njih slijediš.

36. DINOMAHU

Diogen nije samo prosjačenje onih koji traže novac nazvao kiničkim, već je i milosrđe onih koji daju nazvao mudrošću. Ako to dakle znaš, ne prilazi svima i ne traži od svih, jer nećeš dobiti, nego samo mudracu. Za nj naime, i ni za koga drugoga, kažemo da je na glasu kao sretnik.

sebe nego za konje, jer dobro znate da će vam konji imati veliku vrijednost, dok ćete sami vrijediti malo.

25. ATENJANIMA

Doznajem da vam je potreban novac. Prodajte konje pa ćete imati dovoljno. A kad vam zatrebaju konji, izglasajte da magarci budu konji. Vaš je naime stalan običaj da ne uzimate one koji odgovaraju potrebama nego one koji su izglasani. Ako to ne šteti potrebi u većim stvarima, nemojte misliti da će u manjima. Poslušajte me stoga, pa kad vam bude trebao novac a drugih sredstava ne bude, prodajte konje, a kad se javi potreba, izglasajte da magarci budu konji.

26. PONOVRNO NJIMA

Nemojte se čuditi što Diogen, koji je govorio da mudracu pripada sve, dolazeći k vama nije od vas tražio, već tražio natrag. Da sve pripada bogu, tomu se ne čudite, već se slažete, pa ako vam se neki u snu prikaže i zatraži od vas žrtvu, žrtvujete mu. Ne kažete da Helije od vas traži, već da traži svoje natrag. Ne ljutite se, znači, kad kažete da sve pripada bogu i da on od vas nešto traži natrag. Ista je stvar i s mudracem. Tvrdite da sve pripada bogu, da je imetak prijatelja zajednički, da je bogu prijatelj jedino mudrac – ali ako se u nekoga od vas zatraži obol, kukate kao da svoj imetak rasipate.

27. PONOVRNO NJIMA

Kinik Diogen govorio je da sve pripada bogu, a kako je imetak prijatelja zajednički, sve pripada mudracu. Ako netko iz tog silogizma uklanja koju od premisa, krši zakletve – ne Ahejaca i Trojanaca, već života. Vjerujte dakle tomu silogizmu i ne ljutite se kad mudraci traže od vas tri obola: ne dajete svoje već vraćate njihovo.

28. HIPARHIJI

Žene nisu stvorene gorima od muškaraca. Tako Amazonke, koje su tolika djela učinile, ni u čemu nisu bile lošije od muškaraca. Zato, ako njih držiš na pameti, nemoj zaostati za njima. Nećeš me uvjeriti da se kod kuće nisi odala mekoputnosti. Ružno je da si dosad zajedno sa mnogom živjela kiničkim životom i da si se pred svijetom proslavila zbog muža i bogatstva [?] a da sada mijenjaš mišljenje i vraćaš se s pola puta.

29. PONOVRNO NJOJ

Nisu našu filozofiju nazvali kiničkom zbog toga što nam ni do čega nije stalo nego zato što čvrsto podnosimo ono što je drugima zbog mekušnosti ili mnjenja nepodnošljivo. Zbog ovog su nas razloga, a ne zbog onoga prvog, nazvali kinicima. Ostaj i živi zajedno sa mnogom kiničkim životom! Nisi stvorena gorom od nas, kao što ni

kuje nisu gore od pasa. Tako će te priroda moći osloboditi, dok drugi robuju, bilo po zakonu bilo zbog zloće.

30. PONOVRNO NJOJ

Vratio sam ti haljetak koji si mi istkala i poslala, kako zbog toga što je onima koji iskazuju čvrstinu zabranjeno da tako nešto oblače, tako i zato da te odvratim od toga posla na koji si se s golemim marom bacila u želji da gomila pomisli kako si ti neka odana žena. Ako sam te zbog toga oženio, onda dobro činiš što mi sebe i na taj način pokazuješ. Ali ako sam to učinio zbog filozofije, za kojom si i sama pokazala žudnju, pusti takva posla s milim bogom i kušaj ljudskom životu koristiti boljim stvarima. To si i od mene i od Diogena naučila!

31. PONOVRNO NJOJ

Razum, vodič duše, krasna je stvar i najveće ljudsko dobro. Traži stoga kako bi ga mogla steći, jer ćeš se domoći sretna i života i imetka. Traži mudre ljude, makar morala ići na kraj svijeta!

32. PONOVRNO NJOJ

92

Došli su neki ljudi i donijeli mi od tebe novi haljetak, za koji su tvrdili da si ga napravila kako bih imao za zimu. Zadovoljan sam što se brineš o meni, ali te korim zbog toga što još nisi izvježbana i ne baviš se filozofijom, a na to sam te bio potakao. Vрати se stoga, makar tek sada, ako ti je doista stalo, i ne razmeći se time; trudi se da činiš ono radi čega si i zaželjela da se udaš za mene. Sitne probitke od prede-nja prepuštaj drugim ženama koje nisu pokazale žudnju ni za čim istim kao ti.

33. PONOVRNO NJOJ

Čuo sam da si rodila, i to lako, a ništa nam nisi javila. Hvala bogu i tebi! Osvjedočila si se dakle da se naporom postiže da ne bude naporno. Ne bi tako lako bila rodila da se u trudnoći nisi izlagala naporima kao vježbači. A mnoge žene, kad zatrudne, odaju se mekoputnosti. Kad rode, ako im se dogodi da djeca prežive, rodile su bolešljivice. Pošto si javila da je stiglo ono što je moralo doći, pobrini se za toga našeg psića. A pobrinut ćeš se ako se s pouzdanjem sama sebi približiš [?]<...> (2) Kupka neka mu bude hladna voda, pelene kabanica, hrana mlijeko, ali bez pretjerivanja. Zibat ćeš ga u kornjačinu oklopu — kažu da je to dobro protiv dječjih bolesti. Kad dođe do toga da bude govorio ili hodao, ukrasi ga, ali ne mačem, kao Etra Tezeja, već štapom, kabanicom i torbom, koji moćnije čuvaju ljude nego mačevi, pa ga pošalji u Atenu. Ostalo će biti naša briga — kako da ga za našu starost, umjesto kao psa, odgojimo kao rodu.

PISMA GOVORNIKA ESHINA

(biografsko-histografsko kazivanje s elementima fabularnosti)

„Pisma govornika Eshina“ rukopisni je naslov zbirke od 12 pisama koje istoimeni fiktionalni epistolarni subjekt upućuje različitim adresatima. Neki od njih ostali su u izvorniku neimenovani, Zbirka je najvjerovatnije nastala početkom Carstva, za vrijeme Augustove ili Tiberijeve vladavine.

Eshin, sin Atrometov (cca 397 — cca 322 pr. n.e.), glasoviti je atenski govornik. Kao pregovarač pri sklapanju mira s Filipom pokazao je, kako se činilo nekim njegovim sugrađanima, preveliku popustljivost te su ga 346. zbog toga optužili govornik Demosten i njegov istomišljenik Timarh. Eshin je uspješno odbio optužbe govorom „Protiv Timarha“. Tri godine potom Demosten ga je napao govorom „O kršenju poslaničke dužnosti“, a Eshin se uz goleme teškoće obranio govorom istog naslova. Kada je 336. Demostenov prijatelj Ktezifont predložio da se Demosten za svoju patriotsku djelatnost nagradi počasnim vijencem, Eshin se žestoko usprotivio. Do sudskoga raspleta došlo je tek 330; o njemu svjedoče Demostenov govor „O vijencu“ i Eshinov „Protiv Ktezifonta“. Eshin je parnicu izgubio, razočaran otišao u dobrovoljno progonstvo na Rod i tamo predavao retoriku. O njegovu kraju nema pouzdanih vijesti.

Za razliku od „Kratetovih pisama“, „Pisma govornika Eshina“ pokazuju neke bitne odlike priče. Događaj kojim pripovijedanje počinje — odlazak u progonstvo — iz biografske je perspektive dovoljno važan da se ono što mu prethodi može zanemariti. Kronološke naznake u pismima toliko su česte i precizne da se ponekad čini kako bi mogle udovoljiti i kriterijima historiografske proze. Nema međutim sumnje da je ovdje njihov temeljni zadatak istaći „vjerodostojnost“ priče, koja se uistinu prilično dobro osigurava ovakvom autobiografsko-dnevničkom pedantnošću epistolarnog subjekta. No s druge strane, upravo ta hinjena historiografska korektnost krnji ponegdje suvislost priče jer se neki narativni sadržaji teško ili nikako ne daju uklopiti u temeljni fabularni tok. Kraj je kazivanja daleko logičniji nego u „Kratetovim pismima“. Opsežna autobiografska ispovijest u 12. pismu sama po sebi daje naslutiti da se fiktionalni junak bliži svojem kraju; antičkom je čitaocu to moralo biti jasno već i iz signala u prethodnom pismu (11,5), u kojem se spominje Aleksandrova smrt koja zamalo prethodi Eshinovo. Ipak, valja reći da pripovijedanje nije okončano onako neopozivo — i očekivano — kao što je to učinjeno u „Hionovim pismima“.

95

„Pisma govornika Eshina“ pokazuju kako naslijeđeni zadatak — izlaganje junakove doktrine (u Kratetovu slučaju filozofijske, u Eshinovu političke) — ne isključuje sam po sebi fabularnost. Istodobno, novelistički ekskurz u 10. pismu pokazuje da i u tako organiziranoj cjelini neke epistolarne jedinice mogu zadržati svojevrsnu autonomnost.

Realia: Am i Fisk = gradovi u Kariji; Hegemon = atenski govornik i državnik, pristaša Makedonaca; Hala = mjesto u Atici; Filin = atenski govornik; Filokrat = atenski državnik, sklon Filipu; Kalimedont = atenski državnik, pristaša Makedonaca; Kolit = mjesto u Atici; Katokidi = dem u Atici; Likrug = atenski državnik i govornik, protivnik Makedonaca; Melanop = atenski govornik, poslanik u Sparti i kod Mauzola; Psametunt = grad u Lakoniji na Tenaru; Skiron = sjeverozapadni vjetar. Citat iz Pindara u 4. pismu nešto je skraćten i adaptiran (frgm. 64 Bowra). Pindarov tekst na koji se u istom pismu aludira jest sedma Olimpijska oda.

Tekst: Hercher, o.c.

1. FILOKRATU

96 Navečer smo se otisnuli iz Munihije i uz vedri Skiron oko podneva stigli u Kores na Keju. Proboravili smo ondje devet dana jer nam je vjetar bio nepovoljan, a potom smo se s večeri otisnuli i u zoru došli na Del. (2) Deljani su болоvali od neke kužne bolesti. Lica im je preplavljivala neka bjelina, kose su im postajale bijele, a šija i grudi otjecale. Nisu ih, međutim, spopadale vrućice ni velike boli, a ni donji im se dijelovi tijela ni u čemu nisu mijenjali. Vjerovali su da ih je to zadesilo zbog Apolonove srdžbe, zato što je na otoku bio pokopan neki uglednik, a to prije nije bio običaj. Pretpostavljali su da je zbog toga bog navalio na njih tom bolešću. (3) Mi smo — kao da smo se namjerali na neko pleme drugoga soja ili otok u Oceanu, pa iznenada ugledali šarene ljude — još za noći pobjegli, provjeravajući međusobno po putu ima li i dalje svatko onu boju puti i kose koju je ponio od kuće.

Oluja i siloviti vjetar koji je navalio odbace nas preko Krete, do Psametunta. (4) Kad nam je grad već bio na vidiku, počne puhati libijac, pa onda ponovno zapuše sjeverac, tako da smo se pet noći potucali po moru dok nismo pristali u Atroni — da bismo naučili ne razbijati glavu oko toga da li se netko u svojoj domovini zakonito ili nezakonito nagrađuje vijencem. Četiri dana poslije toga dospjeli smo odanle u neko rodsko pristanište, gdje sam obolio zbog tekošća u disanju. (5) Kako mi, dok sam boravio ondje, bolest nije popuštala, otplovio sam u Rod. Grad se prema nama pokazao blagonaklonim. Naime, čim sam došao, odmah mi je postalo mnogo lakše. Eto, toliko sam ti za sada imao napisati. O ostalom ću ti javljati kako se što bude događalo. Neka te sreća prati, ne bavi se politikom i ne staj na put ni onima koji mogu više, ni onima koji mogu manje od tebe.

2. KTEZIFONTU

Pisao mi je ujak Nikostrat da ga nepodnošljivo zlostavljaš i da meni predbacuješ nesreću koja me zbog tebe zadesila! Čudim se što li ti se bilo dogodilo da si s nama onako mnogo pričao kad smo odlazili iz doma. Bio sam povjerovao da ništa od toga što pričaš nisi smislio. Promatrao sam prvo svoju nesreću i pretpostavljao da nije

nevjerojatno da se i neprijatelji nad njom sažaljuju, a potom tvoje snuždeno lice, koje kao da je bilo plakalo. (2) Zbog toga sam i neke naše rođake uputio da ti se obrate, ukoliko nešto budu trebali, i obećao im da će uvijek biti prvi na redu. A sad, kad ti više nisam na putu i ne smetam ni tebi ni bilo kojem drugom Atenjaninu, zlostavljaš i ne obazireš se ni na mijene sudbine ni na bilo što drugo ljudsko; nastavljaš borbu s onima koji su ostali bez domovine, koji su lišeni časti, grada, sugrađana i prijatelja. (3) Uostalom, sve te tvoje uvrede protiv mene odsutna vjerojatno će ti u tako čestitom i čovjekoljubivom gradu pribaviti prezir i mržnju, kao kad bi netko stao vrijeđati kakva pokojnika. S druge strane, zbog toga što sam u odsutnosti predmetom tvog izrugivanja, mene nitko neće smatrati gorim — možda jedino nesretnijim i vrednijim sažaljenja: „Ta nekoć ni za kim nije zaostajao, (4) a sada u svoju obranu ne može prozboriti ni jednu riječ!” — ali ga ni izrugivanje ne može dovesti na zao glas! A to što zlostavljaš čestita starca koji nema više nikakve nade da će ti uzvratiti, koji svu nadu polaže u nas koji ni sami sebi više ne možemo pomoći — zar to nije ružno? (5) Nemoj, Ktezifonte, tako ti Zeusa — ako me i dalje najupornije hoćeš mučiti i ako ti još nijedno od naših zala nije dovoljno — nemoj još i tu ljagu navaliti na se i na svoju djecu, koju očigledno podižeš očekujući od njih da će ti pomagati u starosti! Ali ne zaboravi da ni Eshin nikad nije pomislio da će u ovakav položaj dospjeti, a ni mnogi drugi koji su u svojoj državi bili još snažniji i daleko utjecajniji i od mene i od tebe.

3.

97 Svi drugi koji su nepravredno u progonstvu ili mole sugrađane kako bi se vratili ili — ako im to ne pođe za rukom — ruže domovinu zato što se opako odnosi prema njima. A ja, pošto sam zapao u nesreću koju svojim političkim držanjem nisam zaslužio i pošto sam, optužujući druge, sam osuđen, podnosim, doduše, teško, ali se nimalo ne ljutim. (2) Nisam naime toliko naivan da mislim kako u onom gradu iz kojega je bio protjeran Temistoklo, osloboditelj Helade, gdje je Miltijad zbog sitna duga kao starac umro u zatvoru, kako u tom gradu Eshin, sin Atrometov, koji je u progonstvu, treba da se ljuti zato što mu se dogodilo nešto što je u Ateni uobičajeno. (3) Štaviše, s pravom mogu pomišljati na to da će me kod budućih naraštaja proslaviti to što sam se našao u istoj sramoti kao i ti velikani i što sam zaslužio da mi se dogodi slično što i njima.

4.

Budući da bi rado znao nešto o Kleokratu, čuj dakle tko je to Kleokrat. Isplatit će ti se zanovijetanje i nećeš otići prije nego što saslušаш dugu priču. Nije baš najneuglednija roda među svim Helenima — ako znaš za Arifrona, potomka Damagetova, kojega u nebo diže i veliki Pindar. (2) Nemoj samo pitati tko je to Pindar, da ne ispadneš smiješan! Mislim da te nekoć zajedno sa mnom učitelj Mantija i taj nauk naučavao, no čak ako se ničega više od Mantijinih besjeda ne sjećaš, zacijelo slušaš Melanopa kako svaki put u skupštini govori: „O sjajni i dični Helade štite, Ateno! (3) Slušaš ga i kako govori da su to riječi Pindara, Tebanca, zbog kojih su ga Teban-

ci globili, a naši mu preci vratili dvostruku vrijednost globe i povrh toga počastili mjedenim kipom. Postojao je taj kip još i u naše vrijeme, ispred Kraljevskoga trijema: Pindar sjedi ovijen u ogrtač, na glavi mu dijamem, na koljenima otvorena knjiga. (4) Taj dakle Pindar proslavlja pjesmom onoga Damageta od kojega potječe Kleokratov rod. Pindar na jednom mjestu spominje i Dijagorinu lozu i staricu, s kojima je njegov rod u vezi po majčinoj strani. Kad ne bih dobro znao da prezireš pjesnike i da te više zanimaju poslovi na trgu, koji su nas i doveli u propast, mislio bih da će biti dovoljno ako te na Dijagorinu lozu samo podsjetim navođenjem Pindarovih stihova. No ovako sam svjestan da bih ti tu pjesmu uzalud zborio. (5) Čini mi se stoga da je nužno da ti tu priču ispričam. Vrijedi je poslušati iako nije ni u kakvoj vezi s Kleokratom. Govori se kako je jednom neka starica u Olimpiji došla na stadion i zajedno s muškarcima gledala natjecatelje. Kad su joj pristupili suci i zapitali je kako se usudila ući u stadion, odgovorila je: „A kojoj je drugoj ženi bog dao da se tako podiči? Moj otac i trojica braće pobijedili su u Olimpiji, a sina dovedim na Olimpijske igre!“ (6) Te je starice i toga roda odvjetak Kleokrat, no to ćeš od svih prije saznati nego od njega. Ne bih htio više govoriti da se ne bi činilo kako ti hoću ne samo objasniti tko je Kleokrat, kako si bio tražio, već mu i hvalospjev izreći, kao Trazimah svojemu domaćinu, uzvratajući mu tako zahvalnost za sjajno ugošćenje. Reći ću samo toliko: da je ona starica poznavala Kleokrata, mnogo bi se više njime ponosila nego onom petoricom olimpijskih pobjednika!

5.

Julijad, u kojeg si se najviše pouzdavao, nije bio u Rodu kad smo onamo dospjeli, nego u Lindu, a i po povratku u Rod nije nas pretjerano ljubazno primio, osim što je poručio ono uobičajeno: da javimo ako nam što treba. S druge strane, nevjerojatnu Kleokratovu čovječnost, koju pokazuje prema meni, ne mogu ti, tako mi bogova, riječima dovoljno opisati! (2) Ispostovao je da mi se državnim zaključkom daruju kuća i zemljište u Kamiru, a sam mi je poslao namirnice koje bi i za godinu dana dostajale, i to ne samo meni, nego i Teutrantu i Hoplistiji! Neke od njih možda su i lošije od atenskih — na primjer ulje i med — ali ipak takve da, dok njih ima, ne bismo atenske poželjeli. Vino je, štaviše, mnogo bolje od vašega, kao i slastice od češera, brašna, i mirodija, od kojih sam nešto i tebi poslao. (3) Poslao nam je dakle to i uz to toliko medimna žita da bih njima mogao uzdržavati ne samo sebe nego i sve Kotokide, a povrh toga mnogo štošta drugoga o čemu me sram pisati, da se ne bi učinilo da pokazujem neko svoje sitnodušje. No iako tvrdim da je pretjerano radovanje sitnicama znak sitnodušja i nepoznavanja dobra, priznajem da me i sasvim sitne ljubaznosti razoružavaju. (4) I druge nam lijepe stvari pribavlja, poslastice kao što su divlje svinje i srne s kopna. Osim toga, i sam je svakodnevno uz mene i udjeljuje mi ponešto od svoje mudrosti. Ona je mudrija od moje, jer se od onoga što sam ja naučio tek kad mi se dogodilo on čuva prije nego što mu se dogodilo, učeći se mudročću, a ne kao nerazumni — iskustvom: ne bavi se naime politikom. (5) No što se tiče Kleokrata, ne žudim ni za kojim drugim gradom ili ljudima, nego se čak izuzetno radujem svojoj nesreći i napuštanje one države smatram početkom života. Tako sam oduševljen sadašnjim stanjem i čini mi se da sam se — kao što kažu da je So-

foklo u starosti rekao za drugu vrstu slasti — slasti bavljenja politikom konačno riješio kao bijesne kujel!

Dok me pamet služi, čini mi se da sam presretan zbog progonstva u kojem se nalazim: (6) no kad stanem razmišljati i prisjetim se onoga što je ondje — ne samo prijatelja, nego i rođaka, skupštine i Kolita, gdje sam četrdeset pet godina živio, posjeda u Hali, razgovora koje sam tamo vodio s tobom i Filinom — krv mi ponovno počinje strujati tijelom, pa mi se predivnima čine i uvrede kojima me Demosten vrijeđao i poruge kojima me nije ismijavao nitko osim Ktezifonta! (7) No dosta s mojim suzama! Tebi neka je sa srećom, i ne izbjegavaj samo svako bavljenje politikom nego i Leptina — kako zbog toga što je sklon zometati kavgu sa mnom, tako i zbog toga što je takav čovjek da nije nimalo sjajno nadvladati ga, a biti svladan od njega vrhunski je sramota. Stoga ti od srca savjetujem: izbjegavaj druženje s njim! A ako se slučajno sastaneš s njim i kaže ti nešto protiv mene, pokušaj, ako možeš, šutjeti i smijati se. (8) Uostalom, on dovoljnu kaznu plaća već i time što ga svi ljudi istodobno drže vrijednim i podsmijeha i mržnje. A ti, ako se baš previše ne bojiš mora, dođi jednom do nas, pa kad nam pružiš priliku da te se nagledamo, opet se vrati.

6. FILOKRATU

Ariston koji ti donosi ovo pismo, prvi nas je prihvatio na Rodu. Otplovio je u Atenu zbog posla nekoga svojeg starog rođaka, da utjera novac od bankara Harmola. Pobri- ni se da ga ljubazno primiš. U prohtjevima je vrlo skroman, dostojan nas. I u drugim mu stvarima pomogni, da shvati kako nije prihvatio čovjeka sasvim lišena prijateljā nego da se u Ateni Eshin još spominje i pamti.

7. VIJEĆU I NARODU

Doznao sam što vam je rekao Melanop. Vašu sam čovječnost sa zadovoljstvom prihvatio, a Melanopu ne samo da mislim po povratku uzvratiti dostojno njegova života nego ću pokušati, ako uspijem, da mu se i ovako, lišen domovine, ipak suprotstavim. (2) Priznajem, Melanope, da me ova nesreća snašla u skladu sa zakonima, ali tvrdim da mi se to desilo dok sam branio zakone i trudio se da nitko protivno njima ne bude nagrađen vijencem. To što sam u svojoj političkoj djelatnosti doživio nesreću, zajedničko mi je s Temistoklom, Aristidom i mnogima drugim najslavnijim ljudima koji su ikada rođeni u ovom gradu. (3) A to što je tvoja majka, još prije dandva, kad si već bio pravobranilac, skupljala mušterije, to što ti je otac triput završio u zatvoru, to što si ti, prodan za tri tisuće drahmi, prokurvao svoju mladost — tebi je to, mislim, zajedničko s Timarhovim momcima, a ne s Temistoklom i pravednim Aristidom! (4) No s Melanopom ću, ako se slažete, ponovno raspraviti kad osobno budem prisutan. Vama velika hvala za naklonost koju ste mi iskazali time što se dizali graju i odbijali slušati one koji su me ružili. Pravednije bi ipak i bolje bilo da izglasate ono što ste već često izglasali za mnoge koji su prema vama najkрупnije grijehe počinili: dopustite mi da ružiteljima sam odgovorim. (5) Ako to nije moguće, onda bih vas drugo zamolio: podnosite radije one koji me ruže nego da mi naizgled

ugađate time što ne slušate uvrede, a zapravo stvarate sumnju jaču od bilo čega što bi se moglo kazati.

8.

Do sada još nisi stigao do nas nego se ispričavaš i bolestima i parnicama i svim prije nego jednim: da do nas doći ne želiš! Odavno su već stigli i Nikija i Andronida. Ako si barem sada nakanio stići do nas zajedno s Filinom — čujem naime da se on sprema na put — možda se još i opravdaš i nestane rata. No ako ni s njim nisi nakanio krenuti, slobodno piši da ćeš doći zauvijek: meni će i jednom teško pasti!

9.

Prebacio sam se na kopno u Fisk i za dana otpočnuo, ne zbog lijenosti, već zato što se učinilo da se moje teškoće s disanjem pojačavaju. Kad je pala noć i postalo mi bolje, krenuo sam u Am i pregledao posjed. Učinio mi se i lijepim i raznolikim: ima maslinik, mnogo stabala, puno loze, nebrojeno mnogo usjeva i lijepe pašnjake. Jedino nema stambene zgrade, čak ni skromne, nego samo ruševine. (2) Mironid nas je primio vrlo ljubazno. Kupio sam posjed za dva talanta i sada gradim stambenu zgradu, kakvu već mogu graditi s malim sredstvima i s nakanom da ondje, doduše, stanujem, ali s gorčinom — tako mi bogova — što sam lišen svojega grada. A on je upravo takav da bi netko zamišljajući kako stanuje u njemu manju bol osjećao! Zdravo!

10.

Što li je samo napravio Kimon u svakom gradu, na svakom dijelu obale, ne obazirući se ni na kakav običaj ili zakon! Došao sam u Ilij da ga razgledam s kopna i mora. Prešutjet ću ono što sam vidio, s obzirom na to da mi se to čini obilnom građom za pisanje, a strah me da se ne učini kako sam zapao u pjesničku brbljavost i ne znam za mjeru. Ali da ispričam o Kimonovim „djelima“ i njegovoj razuzdanosti, ne bi mi dostajalo ni deset jezika ni deset usta! (2) Mnogo smo već dana boravili u Iliju a da se nismo nagledali grobova (imao sam naime namjeru da ostanem sve dok svaki stih u Ilijadi ne provjerim prema onomu zbog čega je nastao) kadli dođe dan u kojem većina ljudi pokušava ugovoriti brak za svoje kćeri kojima dob to dopušta. Bilo je mnogo udavača. (3) U Troadi je običaj da djevojke udavače idu na Skamandar, okupaju se u njemu i potom, poput kakve svetinje, izgovore ove riječi: „Skamandre, uzmi moje djevičanstvo!“ Među ostalima, do rijeke je da se okupa došla i neka krupna djevojka imenom Kaliroja, kojoj otac baš i nije pripadao među ugledne ljude. (4) Zajedno s rodbinom udavača i ostalim mnoštvom mi smo svečanost i djevojačko kupanje gledali izdaleka, koliko nam je kao strancima bilo dopušteno promatrati. No vrlo Kimon sakrio se u Skamandrov guštik i ovjenčao se trstikama. Očigledno je za dana smislio plan i prikladnu zamku za Kaliroju. (5) Dok se ona kupala i — kako smo poslije saznali — izgovarala one uobičajene riječi: „Skamandre, uzmi moje djevičanstvo!“, iz guštika je iskočio Kimon-Skamandar i rekao: „Ja sam Skamandar! Rado primam i uzimam Kaliroju, mnogo ću joj dobra učiniti!“ Čim je

to rekao, pograbi djevojku i skriva se. (6) Ipak, njegovo djelo nije ostalo skriveno. Četiri dana poslije toga kretala se Afroditina povorka, a u njoj i netom udane žene. I mi smo gledali povorku. Djevojka opazi Kimona, koji je zajedno sa mnom gledao kao da nikakva svojeg zla nije svjestan, pozdravi ga, pogleda u odgojiteljicu i reče joj: „Dadiljo, vidiš li Skamandra kojem sam dala svoje djevičanstvo?“ Kad je to dadilja čula, krikne i djelo se pročuje. (7) Kad sam stigao kući, ščepam Kimona i uradim s njim što je već trebalo, nazivajući ga bezbožnikom i govoreći mu kako nas je sve upropastio. No on se nimalo ne prepadne niti se zastidi zbog onoga što je učinio, nego stane, sabirući odasvuda, pričati duge priče o zločincima koji su počinili nedjela dostojna najvećih muka. (8) Veli da je to neki mjesni momak napravio i u Magneziji, kraj rijeke Meandra, pa da je i dan danas otac rvača Atala uvjeren da sin nije njegov nego Meandrov. „Zbog toga i misli da je tako mesnat i snažan. Kad dobije puno batina i iscrpljen napusti borbu, tvrdi da se rijeka naljutila na nj jer je poslije pobjede nije priznao za oca. Tako mu ni za poraz ne nedostaje izlika.“ (9) Potom je, nastavljajući sa sličnim pričama, rekao kako je u Epidamnu neki blesavi glazbenik povjerovao da je dijete koje mu se rodilo od ženina ljubavnika Heraklovo. „A ja nisam“, veli, „dijete napravio, nego sam s curom koja je već prekoračila dob jednom porazgovarao kad sam je vidio kako se kupa uz jednu staricu. Uostalom, mislio sam da bismo se morali malo šaliti i sa Skamandrom napraviti nešto kao u komedijama, da ne bi baš sve oko Ilija bilo tragično i jezivo!.. (10) Jedino što sam još očekivao bilo je to gdje li će ta bestidnost prestati. Bio sam se okamenio od nje. Činilo mi se da će navesti i treće preljubništvo, Apolonovo i Bakhovo, kadli opazim gomilu kako se približava vratima pa mu kažem: „Evo na, dolaze da nas zapale!“ Otrčim kroz stražnji dio nečije kuće pravo do Melanipida, a odanle navečer do mora. Potom uz povoljan vjetar pristanemo u nekom svratištu koje nitko tko plovi ne bi podnio, osim ako ne bježi od Kimonove žrtve okajnice. Mislio sam da ti o tim mukama moram pisati, jer će te ražalostiti više od mene; no ti ćeš se, mislim, pošteno nasmejati!

11. VIJEĆU I NARODU ATENSKOM

I prije sam mislio da bih vam morao pisati o čemu god drugom hoću — smatrao sam da barem to nije oduzeto onomu koji je nesrećom izgubio boravak među vama —, ali davanje savjeta i bavljenje tuđim poslovima činilo mi se, kao čovjeku koji je za političku djelatnost platio toliku kaznu, znakom nemale neobuzdanosti — osim ako na to vi ne pozivate i ne postoji neka potreba. (2) Povrh toga, mislio sam da prave savjete nije lako davati ni kakvim rođacima, a kamoli državi. Vidio sam i to da imate i drugih sposobnih da govore i rade u zajedničkom interesu: nisam ih malo za sobom ostavio. No kako su neki umrli, mnoge zadesila nesreća poput moje, a u državi nastala pustoš državnika (čujem, doduše, da neki osobno ondje prisutni, neki s pomoću pisama, nešto mute s državnim poslovima), ipak sam opet spreman pomoći gradu svojim mišljenjem, iznoseći ga, kako mi je jedino i moguće, s pomoću pisama. (3) Ako i sad budu rekli za mene da navijam za Makedonce i ako me ponovno u odsutnosti optuže zbog kršenja poslaničke dužnosti ili izdaje Helade, spreman sam, ako hoće, krenuti u progonstvo još dalje od Roda i cijele helenske zemlje, pa

ću i do perzijskoga i medskoga kralja otići: za sada još nitko nije rekao da navijam za Perzijance i Medane, a najmanje od svih Demosten. No ni tamo neću prestati predlagati ono što mi se bude činilo da pomaže državi, ne u želji da vam — poput nekih drugih — ugađam, već zato da slobodno opominjem. (4) Naime, treba dobro znati da upravo oni državnici koji žele da vam se učini kako vas više kore nego što vam ugađaju najviše govore vama po volji, jer su izabrali onaj put ulagivanja koji vodi preko prividne slobode izražavanja. Taj način ugađanja građanima i vođama mnogo je opakiji. Neki su u Ateni koračali tim putem još za mojega života kod vas — tako se naime treba izraziti — a i sada, kad sam za vas mrtav, napadaju vašu nehajnost, jer tobože nećete da vladate Heladom, pa vas potiču na vrhovno vodstvo; za nj ste navodno sposobni. (5) No vi radije hoćete da vlada mišljenje kako ste se ulijenili, a da se ipak vjeruje kako možete vladati Helenima, nego da podržavajući prohtjeve ostanete bez sredstava. Čujem da vas poslije smrti Aleksandrove neki potiču na prevrat, pa bih htio da vam to mogu na vašu korist savjetovati. (6) Dobro sam znao, tako mi Zeusa i ostalih bogova, da je sjajna stvar ratovati s barbarima i oslobađati Helene i da su takav put izabrali naši očevi: no znao sam i to da je za najbolju namjeru dovoljna vaša odlučnost, ali da za uspjeh trebate i sreće. (7) Pretpostavljam sam stoga da biste i vi morali držati na pameti da ja, doduše, pišem Atenjanima, ali ne Atenjanima Temistoklove države nego onima koji po odlučnosti i razmišljanju ne zaostaju za njima, ali im nedostaje slična osnovica za ratovanje. Neka vam oni koji iznose prijedloge „dostojne Helade“ daju trista troveslarki, trideset tisuća srebrnih talanata, dvije tisuće profinjena zlata, neka vam daju tolik broj muškaraca u naponu snage, izvježbanih na oružju, neka vam prestanu dijeliti savjete (8) (i sami ćemo znati što treba činiti, ako zaključci budu takvi da ih možemo ostvarivati), i neka prestanu pjevati nekorisne hvalospjeve o našim precima i zemlji — da su se „u njoj i za nju rodili, da su se u njoj i bogovi rodili...“ Pitajte ih kakve su koristi u heronejskoj bitki imali Atenjani od toga što je Ares u Areopagu vodio parnicu s Posidonom zbog Halirotija. (9) Treba gledati ovo: jesmo li sposobni za borbu s Antipatrom ili bilo kojim drugim makedonskim kraljem. Ako jesmo sposobni, uzmimo oružje pa sa srećom počnimo odmah oslobađati Helene. Ako ne budemo vodili računa o tome nego se radovali ulagivanju, kako nećemo zapasti u nesreću — i to, povrh svega, uvjereni da smo zlo sami sebi skrivili, a to je jedini slučaj kad za nesretnike nema čak ni utjehe? (10) Zadatak je i države i čovjeka koji valjano razmišlja da o trenutnim prilikama razmišlja na temelju trenutnih mogućnosti. Tražiti smjelost za pothvat kojega se laćate u prošloj snazi, koja je nekada doista bila velika, čini se sličnim postupkom kao kad bi se neki višestruki olimpijski pobjednik u starosti opet prijavljivao za natjecanje i izazivao protivnike prisjećajući ih ne svoje trenutne snage nego one koju je imao. (11) Vrijedi promotriti i to što čujem da vam govore, nove neke stvari i čudesno sposobne da na djelu ostvare ono na što ciljaju! Tvrde da morate biti složni — kao da vi ne znate da je to najbolje za svaki grad, bez obzira na to hoće li ratovati ili živjeti u miru! (12) Ne morate vi gledati na to da li u ratu treba da budete složni — složan treba biti i u ratu i izvan rata, i to zbog svega — nego da li vam je, kao što svi znamo, ako ste voljni ratovati i biti složni, dovoljna moć. No dok ratujući ne budemo imali ni saveznika, dok nam ne pokažu ni izvore sredstava, nego nam kao jamstvo za rat budu nudili božicu Atenu, smatrajmo da se

ni u čem ne razlikuju <od ...> (13) Njega ste — kako je čovjek lude glave i zaslužio — s pravom otjerali. Ovi neka budu zadovoljni time što im se nikakvo zlo neće dogoditi zbog njihovih nevjerojatnih govorničkih vježbi i zbog toga što vam ni mrvice državnosti ne ostavljaju nego i na njima zavide ljudima koji hoće činiti ono što treba, sve dok ne uvedu tebanski državni poredak i prisilno vam zemlju ne pretvore u pašnjake a grad pokopaju. Ako je položaj loš, ne znači da zbog toga uopće ne treba razmišljati o tome kako ne bi postao lošiji.

12. VIJEĆU I NARODU ATENSKOM

Državnim sam se poslovima počeo baviti u tridesettrećoj godini i to ne, kako je Demosten govorio, pošto sam navikao igrati trećerazrednu ulogu, već odgojen kao slobodan građanin, pošto sam se pobrinuo za određenu mjeru obrazovanosti i za onu vrstu govora kakvu je u Ateni bilo dolično govoriti. (2) Nisam se u njima izvježbao ni zato da bih potkazivao ni zato da bi se otkrilo kako sam za primljen novac zametao parnice s građanima ili prodavao uvrede. Uvrede mi uopće nisu bile nanijete niti sam komu pružio povod za pogrdu, a nisam ni bilo kojega građanina pozvao pred sud, osim Timarha. (3) Ne hvastam se pred vama kako sam mogao uzeti vrlo mnogo novca, a nisam ga uzeo, već sam, kako je i trebalo, kaznu naplatio u skladu sa zakonom. Potom sam protiv Ktezifonta, pošto sam mnogo štošta podnio od njega, mnogo štošta od Demostena, podnio tužbu zbog kršenja zakona — tužbu, tako mi bogova, koja je bila najpravednija! (4) No nije nimalo čudno ako je sina Demostena rječitost nadjačala i vaše zakone i moje riječi. Možda se, ipak, kao nemali dokaz vaše uvjerenosti u moju poštnu državničku djelatnost pokazalo i to što ni uz Demostenovu optužbu nisam bio osuđen — a prvobitno me optužio zbog zlodjela koja su daleko veća od ovih zbog kojih sam sada u progonstvu. (5) No mislim da su me poslije ove nesreće potpuno upoznali svi Heleni, a ne samo vi. Ta tko ne zna da se upravo onda kad ljudi umru ili kad su u progonstvu izvan domovine najbolje pokazuje kakva su karaktera bili? (6) Naime, ono što su prethodno prikrivali izlazi na vidjelo i jasno se očituje, a svaki ih neprijatelj lakše optužuje kad ne mogu odgovoriti. A oni koji su u progonstvu zbog toga što su navodno stalno i u potpunosti pristajali uz neprijatelja, otkrivaju i svoj karakter i postavke kojima su se rukovodili u državničkoj djelatnosti, jer se jasno vidi i to kako podnose nesreću i to kako se odnose prema svojoj domovini. (7) Zar se ne bih, dakle, pošto sam izdao svoju domovinu Filipu i u toj mjeri, kao makedonski pristaša, prekršio poslaničku dužnost na državnu štetu, otputio Aleksandru da naplatim od njega učinjenu uslugu i da se, razumljivo, okoristim njegovom blagonaklonošću? (8) A dobro sam vidio da Demad u Beotiji drži svratišta, da mu posjed ore dvadeset volovskih zaprega i da ima zlatne čaše; da su Hegemon i Kalimedont, jedan u Peli, drugi u Bereji, primili mito i uz to se oženili predivnim ženama. (9) A nisam od vas otišao ni Tebancima ni u Tesaliju ni bilo komu drugomu kod kojega bih morao bilo sam ružiti svoju domovinu bilo slušati kako je drugi ruže. Došao sam u Rod, u grad u kojemu, tako mi Zeusa, ljudi ni prema vama nisu neprijateljski raspoloženi niti su inače ratoborni. (10) Činilo mi se naime da bi boravak u blizini domovine više odgovarao onima koji tjeraju šalu sa svojom nesrećom nego onima koji vole svoju državu. Onaj koji zaista voli svoju drža-

vu prije bi morao otići što dalje od nje, da pred očima nema ničega što bi ga podsjećalo i ranjalo mu dušu. (11) No kako će se vidjeti, ni tamo, u Rodu, nisam ostao, nego sam izabrao Am, neku malu utvrdu na kopnu i kupio posjed za dva talanta — koliko se i moglo očekivati od plaćenika prvo Filipova a onda Aleksandrova, koji je i Fočane i helensku slobodu izdao Makedoncima! Tamo boravim zajedno sa sedmoro slugu, svega dvojicom znanaca, majkom, (12) koja je u sedamdeset trećoj godini otplovila zajedno sa mnom da sudjeluje u nesreći koju ste mi namijenili, i ženom, koja je krenula sa mnom u progonstvo, iako ju je otac u tome sprečavao, a zakoni su je možda čak i prisiljavali da ostane. No više je poznavala državne običaje nego zakone te je krenula s troje djece, koja još ni sada ne shvaćaju svoju nesreću, ni to kakvu im je pri rođenju bog domovinu dao u atenskoj državi ni to kakva im je odmah po rođenju oduzeta. (13) Drugi, kako se čini, svoju djecu koja su se rodila u Beotiji i Etoliji šalju do vas da se ondje obrazuju, a oni kojima je priroda to omogućila, kojima otac nije proglašen građaninom naknadno niti osuđen zbog neke sramne krivice, ti još u nejakoj dobi postaju prognanici i odgajaju se kao sirotinja, u očevoj neimaštini i progonstvu. (14) Demosten vam piše o Likurgovoj djeci i lijepo postupi kad traži da im se oprostí očevo dug, a i vi ste se ponijeli kao pravi Atenjani kad ste se sažalili na njih i oprostili im: običaj vam je da se lako razlučujete i ponovno praštate. (15) Da vas ja molim, ne bih vas nagovorio, i to ne na to da se jedino moja djeca ne odgajaju kao siročad, nego ni na to da ne budu istodobno i siročad i prognanici, jer kao djeca nisu ništa skrivila niti su bilo zbog čega drugoga bila osuđena — a pretrpjela su sve što i osuđenici! Sjetite se na me barem poslije smrti i udovoljite toj molbi, pokazujući naklonost prema meni! Učinite to, Atenjani, dajte da vas uvjerim da postupite odmjereni i onako kako ste uobičajili! (16) Nećete se na taj način odreći svojega bića niti uništiti državnu slavu koju je država, veću od svih drugih, stekla zahvaljujući čestitosti i posvemašnjoj čovječnosti. Neka Melanop, koji vas sprečava da slijedite svoju čestitost i čovječnost, ne bude jači od onoga koji vas na nju poziva — a to nije Eshin (ne, tako mi bogova: (17) nisam ja ni sposoban ni tako sretan da nagovaram svoju domovinu, pogotovu ne sada kad se čini da nagovaram sebi u korist); to je biće grada, vaše drevno ime, čudoređe predaka, koje zacijelo treba više uvažavati nego Melanopove zahtjeve protiv mene.

HIONOVA PISMA

(biografsko kazovanje izrazito fabularnog tipa, uravnoteženih historiografskih i doksografskih interesa)

„Hionova pisma“ naziv je zbirke od 17 pisama u kojoj golemu većinu predstavljaju pisma naslovnog junaka upućena ocu Matrisu. Jedno je pismo upućeno prijatelju Bionu, a posljednje učitelju Platonu. Protiv autentičnosti pisama, osim jezičnih i književnih razloga, govori i upadljivo anakroničan spomen Ksenofonta u 3. pismu.

Povijesna je pozadina poznata iz nekoliko pouzdanih antičkih izvora. Poslije burna života, u pontskoj je Herakleji 374–3. tiraninom postao bivši Platonov i Izokratov učenik Klearh. Dvanaest godina potom, 353–2, ubila ga je grupa urotnika kojoj je na čelu stajao Platonov učenik Hion. Neposredno poslije atentata urotnike je likvidirala tiraninova tjelesna straža.

Od svih sličnih antičkih tekstova, „Hionova pisma“ pokazuju najčvršću kompozicijsku shemu. Priča počinje Hionovim odlaskom na školovanje u tuđinu. Uvodni dio zbirke, prvih pet pisama, protječe kao klasični „Bildungsroman“: junak učeći otkriva svijet. U šestom pismu nazire se prvi presudni utjecaj njegova filozofijskog školovanja: prezirno odbija materijalna dobra. Pet pisama koja slijede (7–11), naročito posljednje od njih, imaju zadatak da odvrte čitaočevu pažnju. Motiv tiranoubojstva spominje se tek u 12. pismu, da bi otada postao centralnim. Posljednjih pet pisama otkrivaju kako se mudrac, u kojega se pod Platonovim vodstvom razvio Hion, odlučan i duševno miran laća takva smrtonosnog zadatka kao što je ubojstvo tiranina.

105

„Hionova pisma“ često se nazivaju jedinim antičkim romanom u pismima. Oko generičke odrednice ne bi se trebalo pretjerano sporiti. Neosporno je da su u epistolarnom kazivanju ovakve vrste — prvi i jedini put u antici, koliko to danas možemo prosuditi — uravnoteženi biografski, historiografski i doksografski narativni sadržaji i da je ispričana koherentna priča, logično započeta, logično vođena i logično dovršena.

Iz te perspektive „Hionova pisma“ predstavljaju vrhunac ovakve, kompleksno zamišljene epistolarne naracije. Budućnost je pokazala da je ovakva forma — baš prevelika, ako je usporedimo s njezinim novovjekovnim pandanima — bila teško uskladiva s književnim ukusom slijedećih razdoblja.

Tekst: Chion of Heraclea. A novel in letters. Ed. by Ingemar Düring, Göteborg 1951 (pretisak New York 1979)

1. HION POZDRAVLJA MATRISA

Trećega dana otkako boravim u okolici Bizantija donio mi je Lizis tvoje pismo, u kojem mi pokazuješ zabrinutost svoju i cijele kuće. Netko bi drugi navodio svekolike razloge da te utješi, nabrajao što se od boravka u tuđini može očekivati i tako poticao veselje kao protutežu tuzi. Ja vas, međutim, molim tek ovo: neka mi nagrada za vrlinu koju se nadate da ću steći bude to što ću vas učiniti sretnim roditeljima, a ne to što ćete od moje obrazovanosti očekivati utjehu ili — ovako ražalošćeni — sreću. Bolje je da mi, kao kakvu takmičaru, odredite veću nagradu, da zbog nje budem valjaniji borac. Takvo neka ti bude raspoloženje, oče, i tješi majku, jer je red da ona bude bodrena, a ti bodritelj.

2. PONOVRNO NJEMU

Trazon putuje poslom za Pont. Čini mi se čestitijim čovjekom no što bi se moglo misliti s obzirom na njegov zanat. Zahvalan sam mu na brizi za ovo vrijeme koje sam u Bizantiju. Na moju želju da razgledam mjesne znamenitosti, preuzeo je ulogu vodiča i pobirnuo se za sve ostalo, da nam put ne bi bio zamoran i nalik na lovački izlet, već ugodniji, zahvaljujući kolima i ostaloj opremi.

106 Kako on sada plovi do vas, smatrao sam da bi bilo potrebno ispratiti ga s ovom pismenom preporukom, da i on na isti način bude dočekan. Ne vjerujem da će ga zanimati razgledavanje, s obzirom na to da je dugo vremena ratovao po Pontu, ali u kuću ćeš ga zacijelo primiti gostoljubivo, kako ti je već običaj. Ja bih vrlo rado otplovio, ali nemam povoljan vjetar.

3. PONOVRNO NJEMU

Silno sam zahvalan vjetrovima koji su me zadržali i prisilili da ostanem u Bizantiju, iako sam se isprva u žaru ljutio na njih. No pojavio se dostojan razlog za dulje zadržavanje — Ksenofont, Sokratov učenik. Taj Ksenofont jedan je od onih Grka koji su kao Kirovi saveznici krenuli u pohod protiv Artakserksa. Isprva je bio u pratnji nekoga zapovjednika, ne tarući glavu ni s čim što bi nadilazilo prava običnoga vojnika, iako je bio jedan od onih koje je Kir cijenio. No kad je Kir poginuo u prvoj bitki a helenskim vojskovođama, mimo sporazuma, bile odrubljene glave, izabraše ga za zapovjednika zbog hrabrosti i raznolike mudrosti, jer se činilo da će najlakše donijeti izbavljenje Helenima. Nije ih u toj nadi iznevjerio već ih je spasio, vodeći skromnu vojsku posred neprijateljske zemlje, dižući svakodnevno tabor u blizini kraljevih zapovjednika.

I to je već čuderno, ali je još čudasnije i važnije ono što sam sada imao prilike vidjeti. Heleni, izmoreni od dugotrajna i teška pohoda, bez ikakve nagrade za opasnosti osim vlastita izbavljenja, na bojažljiv doček Bizantijaca odluču opljačkati grad. Bizantijce iznenada spopadne velik strah. Kad su se stranci poredali i trubač dao znak, ja sam pograbbio štiti i pojurio na zidine, gdje sam vidio da su se postavili

i neki mladići. Braniti zidine bilo je, doduše, nekorisno jer su neprijatelji već držali grad, no ipak sam mislio da ću se na širokom prostoru lakše braniti — ili barem brže poginuti.

Dok su se Heleni tako raštrkali, uočio sam dugokosa čovjeka, lijepa i blaga izgleda, koji je prolazio kroz njihove redove i pokušavao svakoga primiriti. To je bio Ksenofont. Kad su ga vojnici sa suprotne strane stali pozivati da se, jer je jedan, pokori većini, i da im dopusti da napokon prestanu s mučnim i teškim lutanjem, viknuo je: „Mirno! Razmislite! Nema straha da nam stvar koja je u našim rukama pobjegne dok razmišljamo!“ Budući da ih je bilo sram da ga barem toliko ne poslušaju, Ksenofont stane među njih i izreče govor — čudesan, ako je suditi po onome što je za njim slijedilo; nisam ga naime mogao razgovijetno čuti. One koji su netom prije bili odlučni da opljačkaju grad mogli smo vidjeti kako mirno na trgu kupuju potrepštine poput svakoga drugog Bizantijca, ne odišući više nimalo onom nasilničkom i grabežljivom ratobornošću.

Taj prizor otkrivao je Ksenofontovu dušu, moć njegova rasuđivanja i rječitosti. Nisam dokono čekao da se udalji, pogotovu zato što sam i ja, kao i Bizantijci, dobro prošao zahvaljujući njemu — zbog vjetrova bih i sam bio jedan od opljačkanih — već sam mu se predstavio. On se prisjetio i tvojega prijateljstva sa Sokratom, potakao me da se bavim filozofijom, a ostalo je vrijeme, tako mi svega, govorio ne kao vojnik već kao dobro odgojen čovjek. Sada vodi vojsku u Trakiju. Pozvao ga je trački kralj Seut, koji je u ratu s nekim susjedima, i obećao im punu naknadu. Odazvali su se na njegov poziv. Ne žele da se rastanu bez igdje ičega, nego nakon tolikih muka žele i nešto steći, dok su još vojska.

Budi uvjeren da ću sada s mnogo više žara otploviti u Atenu da se bavim filozofijom. Sigurno se sjećaš kako si me, svojim čestim poticajima da se bavim filozofijom i predivnim pričama o onima koji su se posvetili bilo kojemu njezinu ogranku, uvjerio u sve osim u jedno — a to me čak i poprilično plašilo. Činilo mi se da filozofija doista čini ljude valjanijima u svemu čega se dohvati i vjerovao sam da ljudi i ne mogu crpiti razboritost i pravednost ni otkuda osim iz filozofije, ali da djelatnu stranu njihove duše u velikoj mjeri razara i omekšava je do mirovanja. Uostalom, kako si mi govorio, uzdržanost od poslova i spokoj predmet su zadivljenih filozofskih hvalospjeva. Činilo bi mi se strašnim da od bavljenja filozofijom u svemu drugom postanem bolji, ali da ne mogu biti, zatreba li, ni hrabar ni vojnik ni junak, nego da sve drugo zanemarim, začaran filozofijom kao kakvim pjevom koji donosi zaborav svakoga sjajnijeg djela. Nisam znao da su filozofi bolji i kad je riječ o hrabrosti i jedva sam to od Ksenofonta naučio — ne zato što je o tome razgovarao sa mnom, nego što se pokazao takvim kakav jest. Iako je sudjelovao u nebrojenim razgovorima sa Sokratom, sposoban je i vojske i gradove spašavati; filozofija ga nije učinila nimalo nekorisnijim, bilo za sebe samoga bilo za svoje prijatelje.

Spokoj vjerojatno pribavlja više sreće. Zacijelo će u svemu lijepo prolaziti onaj koji može lijepo mirovati: od ratnika je jači onaj koji savladava gramzljivost, požudu i

druge strasti, jer pred njim padaju i oni koji su pobijedili neprijatelje. Ja se nadam da ću od bavljenja filozofijom biti općenito bolji, a naročito da neću biti manje hrabar, već manje drzovit.

Već sam napisao ne samo više, nego mnogo više no što treba. Znaj da se spremam otploviti, jer su i vjetrovi postali već povoljniji.

4. PONOVRNO NJEMU

Susreo sam se sa Simom i njegovima, koji zbog trgovine plove do vas u Herakleju, pa sam odlučio da vam opišem i ovo što mi se dogodilo u Perintu. Bilo je vrijeme večernjih zalazaka Jarića. Upozorio sam svoje mornare da odgodimo polazak, pogotovu kad možemo boraviti u Bizantiju. Nisu me poslušali, nego, štaviše, ismijavali moje predviđanje i govorili da me astronom Arhedem pogodio nekom astronomskom bolešću. Neko sam se vrijeme opirao, ali kad sam vidio da mi lađe tonu, popustih. Nisam zapravo ni sam znao jesam li im istinu prorekaio, a istodobno su i povoljan vjetar i nagovještaj ugodne plovidbe umanjivali uvjerljivost mojega proročanstva. Otisnuli smo se, i sve dok nismo prošli Selimbriju, ismijavali su me zbog mojega proroštva. Ja sam se molio da mi se tako mogu smijati sve dok se ne iskrcamo. Kad smo bili oko trideset stadija od Selimbrije, zahvati nas strašna oluja. Kako ni nakon dugo vremena nismo mogli nigdje pristati, našli smo se u krajnje lošem položaju. Ipak, iako smo Perint jedva nazirali, svim silama upremo onamo, pretvorivši se u vrsne veslače, jer jedra nisu mogla izdržati vjetar. Nakon silnih muka, da ne opisujem što se dogodilo u međuvremenu, negdje oko ponoći pristadosmo u Perintu. Odmah smo zaspali. Čekala nas je, međutim, druga oluja, ništa slabija od one na moru. Perinčani su bili u ratu s Tračanima, a mi, koji ni o čemu pojma nismo imali, nismo za to znali, premda smo u Bizantiju proveli dvanaest dana. Tako nas je, razumljivo, napad barbara iznenadio. Pošto smo bili ustali, krenemo ja, Heraklid i poštenjačina Agaton, kako smo mislili, da pogledamo grad. Pratili su nas sluga Betil, Podark i hrabri Filon. Mi smo bili nenaoružani, dok je svaki od slugu uz bok imao mač, a Filon je nosio još i koplje. Kad smo odmakli malo od luke, ugledamo nedaleko od grada logor i — što je bilo gore — tri konjanika nedaleko od nas. Filon mi dade svoje koplje, kako bi sam bio pokretljiviji, i stane bježati prema lađi. Ja se nisam ponadao da ću biti brži od konja, pa omotam haljinu oko ruke, ščepam koplje i stanem čekati. Isto su učinili i sluga. Heraklid i Agaton uzmu kamenje i sakriju se iza nas. Tračani pojašu prema nama i prije no što su se našli u našem dosegu, izbace svaki po tri koplja. Ona padnu malo ispred nas, a oni se okrenu i potjeraju konje u tabor kao da su svoj posao obavili. Mi smo pokupili koplja, vratili se na brod, odriješili konopce i otplovili. Vjetrovi su nam doista dobro služili u cijelom toku plovidbe i sad smo na Hiju. Reci Arhedemu da zalaz Jarića na večernjem nebu ne nagovješćuje samo silnu oluju na moru, nego još silnije na kopnu. Moj ti doživljaj može poslužiti da se našališ s njim.

108

5. PONOVRNO NJEMU

Stigao sam u Atenu i razgovarao sa Sokratovim učenikom Platonom. To je čovjek u svemu mudar, učenike ne podučava filozofiji koja se suzdržava od djela, već takvoj koja pogađa oba cilja: djelatni život i smirenost bez djela. Pisao si mi kako će mi u sklapanju prijateljstva s njim od nemale koristi biti tvoja bliskost sa Sokratom. Možeš dakle znati da se s pažnjom odnosi prema svima koji su se sa Sokratom družili makar i jedan dan. Ni s kim se tako ne sprijateljuje kao s onim kojemu bi mogao najviše koristiti. Zbog toga sam se potrudio da se ne pokažem nevrijednim Platonova prijateljstva, već da budem među onima koje naziva svojim dobročiniteljima, zato što im može činiti dobro. Tvrdi naime da nije manja sreća činiti nekoga dobrim nego sam postajati dobar. Onim prijateljima koji su sposobni za to, pruža priliku da se okoriste, a i sam od onih koji su sposobni da se okoriste izvlači ne manju korist.

6. PONOVRNO NJEMU

Fedim mi je donio mariniranu ribu, pet amfora meda, dvadeset ćupova vina začinjena mrčom i povrh toga tri talanta srebra. On zaslužuje pohvalu zbog poštenja; tebe prepoznajem po brzici. Rado bih da mi od domaćih plodova, ako prilike budu dopuštale, šalješ prvine. Njima bih mogao pribavljati veselje ostalim prijateljima, a Platona varati, jer inače odbija darove. Za novcem nemam nikakve potrebe, pogotovu otkako sam u Ateni i slušam Platona. Bilo bi potpuno besmisleno da sam otplovio u Heladu zato da postanem manje sklon prema novcu, a da sklonost prema novcu brodom stiže do mene s Ponta. Više ćeš mi ugoditi ako mi pošalješ nešto što će me podsjetiti na domovinu, a ne na bogatstvo.

109

7. PONOVRNO NJEMU

Arhepolis je, kako tvrdi, rodом s Lemna. Mračan je i loš čovjek, u svađi sa svima, a najviše sa samim sobom; uza sve to, neobuzdan je u svojoj ludosti i govori što mu god padne na pamet. Ono što misli redovno je vrhunac gluposti. Prvobitno je, kako doznajem, bio blagajnik na Lemnu, obavljao i neke slične službe, ali se nije dobro ponašao. Odlučio je stoga da pokaže svoj prezir i prema filozofiji, pa je otplovio u Atenu. Tamo se zbog mnogo čega ogadio Platonu, a i mene je dosta oklevetao. Nisam mu se činio korisnim, jer sam raspravljao o vrlini, a ne o novcu. Sad kaže da odlazi na Pont da trguje, što nije nerazumno, jer je opće mišljenje da mu to jedino pristaje. Njegova nestalna i lepršava priroda ne dopušta mu shvatiti čak ni to: tko je i za što je podoban. Lude ga ideje vječno dižu sa zemlje. Zaboravio je na svoje kleвете i došao do mene s molbom da mu napišem pismo za tebe. Iako ne zaslužuje, ja sam, da ne bih postupio s njim kao s Belerofantom, dao jedno pismo njemu — ni u njemu nisam ništa takvo slagao — a ovo sam predao u ruke Lizisu koji će prije otploviti.

Mislim da bi ga morao ugostiti sa svom pažnjom i reći mu na kraju: „Ovako Hion

uzvraća onima koji su ga oklevetali! Jedna od stvari koje je naučio, a kojima si se ti izrugivao, jest i to da se od lošega ne treba braniti tako da sam prestaneš biti dobar." To će se postići tako da se od njih branimo dobrim djelima. Znam da ga se to nimalo neće dojmiti, jer je njegova duša zbog gluposti neranjiva. Ipak postupimo tako zbog nas samih. Pokazao sam iskreno i bez prikrivanja kakav je. Nikada nikomu drugom nisam o njemu ništa zlo rekao, ali tebi mislim da je pošteno da otkrijem što mislim, iskreno i jasno, bez uvijanja.

8. PONOVRNO NJEMU

Arhepolis s Lemna koji će ti predati ovo pismo dolazi da trguje po Pontu. Zamolio me da ga predstavim tebi, što sam ja vrlo rado prihvatio. Ne, nije mi prijatelj, ali sam smatrao velikom srećom što se mogu okoristiti zgodom da učinim prijateljem nekoga koji mi to prije nije bio. U toj sreći pomozmi mi i ti i ljubazno ga primi. Uvjeren sam da će biti valjan trgovac, jer se u trgovinu zapućuje nakon studija filozofije.

9. HION POZDRAVLJA BIONA

Nisam se mogao nadati da ćeš prema meni biti tako nehajan i ne bih to htio tako protumačiti. Ipak, pitam se što se to dogodilo da mi do danas od tebe nije stiglo nijedno pismo, a drugi mi prijatelji često pišu. Ispričat ću te za ono što je već prošlo, a ubuduće — ako je krivica na onima koji pisma nisu predavali — doskoči tomu tako što ćeš pisati često. Na taj način namjerit ćeš se bar na neke koji će pismo i predati. A ako je stvar u tome što ti ne pišeš, doskoči i tomu, jer je tomu lako doskočiti. Naše je prijateljstvo zacijelo bilo toliko da se ta nezgoda može nadvladati. Nisi valjda zaboravio Herin hram, Kalihor i Kalistenova predavanja, koliko su nama i ostalim drugovima srca bila međusobno vezana? Ili možda ti nisi zaboravio, ali misliš da sam ja okusio filozofiju pa se više ne sjećam? Ne priliči tebi ni da se loše odnosiš prema našem prijateljstvu ni da o meni loše nagadaš, nego sjećajući se našega prijateljstva, češće piši onomu koji ga se isto tako sjeća.

10. HION POZDRAVLJA MATRISA

Platon ima četiri pranećake. Najstariju je udao za Speuzipa, uz umjeren miraz od trideset mina koji mu je poslao Dionizije. Budući da mi se ukazala prilika, i ja sam od srca pridodao talant. Dugo se protivio, no svladao sam ga istinitim i pravim obrazloženjem. Rekao sam mu: „Ne prilažem ovo radi bogatstva, već u znak prijateljstva. Takve darove valja primati jer su počast primaocu, za razliku od ostalih koji su za nj nečasni. Iskazuješ počast prijateljstvu i pokazuješ nečasnost bogatstva. Ostale si djevojke već poudavao za ponajvrnije Atenjane. Oni su, međutim, bogati, a Speuzip, koji je i vrsniji, siromah je." Htio sam te izvjestiti o toj sretnoj prilici, od koje ne vjerujem da mi se u cijelom životu može ukazati veća.

11. PONOVRNO NJEMU

Od Bijanora sam preuzeo pismo u kojem me pozivaš da se vratim kući. Veliš da je pet godina dovoljno za svako izbivanje iz domovine, a da nakon pete postajem tuđi najamnik. I sami vrlo dobro znate koliko sam se zaželio i vas i domovine. No čini mi se da me upravo ta želja prisiljava da još neko vrijeme ostanem u Ateni: htio bih biti što korisniji ljudima s kojima me vežu ista osjećanja, a tu mi sposobnost može pružiti samo filozofija. Čini mi se, oče, da vrijeme od pet godina nije prekratko samo za one koji proučavaju filozofiju, već i za one koji se ozbiljnije hoće baviti trgovinom. A oni se spremaju za najnevredniji život, a cilj je naše trgovine vrlina, koja se ne može kupiti ni za što drugo osim prirodne sklonosti, marljivosti i vremena. Prvo dvoje ne nedostaje mi baš potpuno, ali potrebno mi je vrijeme. Uz božju pomoć provest ću ovdje još pet godina i onda se vratiti. Kako si rasuđivao kad si me odašiljao i potom iščekivao, tako bi morao činiti i sada i ne ljutiti se zbog zakašnjenja: znaš i sam da ljude ne čini dobrima odlazak na školovanje, već ustrajnost i marljivost u školovanju.

12. PONOVRNO NJEMU

Prvobitno sam, kako sam ti pisao, namjeravao provesti ovdje deset godina i potom vam se vratiti. No sada, kad sam čuo za tu tiraniju, ne bih mogao dulje izdržati da budem na sigurnijem nego moji sugrađani. Stoga ću uz božju pomoć otploviti kad dođe proljeće; sada, usred zime, ne mogu. Bilo bi potpuno besmisleno kad bih se ponašao kao oni koji se razbježe kamo tko stigne kad im domovinu zadesi neka nevolja. Treba, naprotiv, biti prisutan upravo onda kad se traže ljudi koji će biti od koristi. Čak i ako mi bude sasvim nemoguće da budem koristan, mislim da je blizu vrline ako svojevrijem sudjelujem u nesreći, premda je to skromno dobročinstvo. Napisao sam ti ovo bez ikakve bojazni jer je pismo preuzeo Lizis.

13. PONOVRNO NJEMU

Doista, kako si mi pisao, Klearh nije toliko u strahu pred Silenom, koji mu je zauzeo utvrdu, koliko preda mnom, koji se bavim filozofijom. Protiv njega, koliko sam obaviješten, nije do sada poslao ljude da ga podsjednu, a na me je navalio Tračanin Kotis — njegov tjelohranitelj, kako sam kasnije doznao. Nasrnuo je na me nedugo pošto sam ti napisao ono pismo o svojoj bolesti. Šetao sam tako, pošto sam se već dobro oporavio, sam oko podneva u Odeju, razmišljajući o nekom problemu, kadli iznenada skoči prema meni. Odmah sam shvatio što je na stvari. Kad sam ga vidio kako se laća bodeža, povičem i tako ga preplašim. Pritrčim, zgrabim ga za desnicu koja je već držala nož, a potom mu udarcima i izvrtanjem ruke izbijem oružje. U padu me ranio u nogu, ali to nije ništa ozbiljno. Svezao sam ga onako polusvjesna njegovim vlastitim remenom i ruku okrenutih na leđa poveo u zatvor. On je tako kažnjen, a ja se nimalo više nisam preplašio odlaska. Čim prestanu sjeverozapadni vjetrovi, otplovit ću, kako se god osjećao. Besmisleno je da ja živim u demokraciji dok u mojoj domovini vlada tiranija.

Što se mene tiče — kako god bilo, ja sam siguran: i živ i mrtav bit ću valjan. Da bih mogao pomoći domovini, uvjeravaj Klearha kako nakon studija filozofije žudim za smirenošću i kako moj duh nema sklonosti za državne poslove. Uvjeravaj ga u to i uz pomoć Nimfisa, koji je meni prijatelj, a njemu rođak. To će ga odvesti daleko od svake sumnje. Pišem ti otvoreno, jer predajem povjerljivim ljudima, a i Klearh se, kako si mi lijepo objasnio, ne brine o našoj prepisci.

14. PONOVRNO NJEMU

Nakon nešto smjelije, ali zato brze plovidbe, uspio sam doći do Bizantija. Odlučio sam da pričekam ovdje onoliko vremena koliko mi se bude činilo potrebnim, a da do vas pošaljem slugu Krobila, kako bismo moj povratak učinili korisnim za domovinu. Moja sigurnost ne ovisi o Klearhu. Kad sam se već jednom ovako daleko zaputio, htio bih vam svoje mišljenje izložiti u cijelosti.

Čini mi se da sadašnja nesreća nosi najveću opasnost za domovinu. Sada, kako sam obaviješten, trpi klanje i progonstva svojih ljudi, lišavana najboljih građana robuje najbezbožnijima. Potom slijedi izuzetna opasnost: naime, da njegov uspjeh u nekim usadi želju za tiranskom vlašću, a u drugima naviku robovanja, pa da ubuduće vlast neopozivo pređe u ruke jednoga. Mali pomaci početak su dugotrajnih i, gotovo bih rekao, nezaustavljivih zala, a po učinku su najslabiji bolestima u ljudskom tijelu. Kao što se njih ljudi lakše rješavaju u početku, a kad ojačaju postaju teško izlječivima ili čak potpuno neizlječivima, tako je i s državnim bolestima. Dok je sjećanje na slobodu jako i zaokuplja onoga koji robuje, volja naroda pretvara se u vrlo jaku silu. A kad zlo jednom nadjača i ljudi prestanu razmišljati o tome kako da ga se oslobode, već kako da što lakše prožive, tada nastupa potpuna propast.

U takvim je dakle zlima i opasnostima domovina, a što se mene tiče, ako hoćeš promotriti isključivo moj položaj, potpuno sam siguran. Ja mislim da je ropstvo ono koje uz tijelo podvrgava i duše, dok ono koje nimalo ne dotiče dušu, već u vlasti ima samo tijelo, po mojemu mišljenju i nije ropstvo. Evo dokaza. Ako je ropstvo zlo, ono pogađa dušu, jer se inače ne bi moglo nazivati zlom. Strah od patnje i žalost koja slijedi nakon patnje najgore su nesreće samo za one koji nisu slobodni. Što, dakle? Zar će netko tko nije u strahu pred budućim zlom, a ni sadašnje mu ne pada teško, biti rob? Kako bi i bio, kad ga zla ropstva ne pogađaju?

Moraš dakle shvatiti da me filozofija učinila takvim da me ni eventualni Klearhovi okovi ni kakvo god njegovo gore zlodjelo nikada neće učiniti robom, jer mi nikada neće potčiniti dušu. U njoj je sjedište ropstva ili slobode, jer je tijelo uvijek slabije od onoga što mu se događa, čak i kad nije u vlasti samodržca. A ako me ubije, tek tada će mi darovati potpunu slobodu! Zar misliš da će onoj koju ni tijelo što je okružuje nije naviklo na svoje robovanje nedostajati samostalnost kad se odijeli od tijela? Ali nisam samo ja, što mi se god dogodilo, slobodan, nego će i Klearh, kako god postupi sa mnom, biti rob, jer će postupati preplašen, a sloboda duše ne poznaje nikakva straha.

Ako se dakle moj položaj promatra sam po sebi, vidiš da je moja patnja sigurnija od Klearhova čina. Ne moram za se brinuti, već se, štaviše, nemarno ponašati: i samo razmišljanje o takvim stvarima osobina je čovjeka koji nije sasvim slobodan. No veze koje me vezuju s domovinom ne dopuštaju mi u toj slobodi potpunu samostalnost, već me tjeraju da se latim posla i izvrgnem opasnosti — i to ne opasnosti da sam nešto pretrpim, nego da ne budem koristan domovini koja trpi. Zbog toga moram, iako se ne bojim, unaprijed razmišljati o smrti, da ne bih umro prije no što bih mogao umrijeti za domovinu. Ponašaj se stoga prema tiraninu onako kako sam ti prethodno pisao. Uvjeravaj ga kako sam ljubitelj smirena života. Piši mi ako ti se štogod drugo čini da je u vezi s tamošnjim stanjem, jer sam, misleći i razmatrajući o tome, prisiljen radi slobode domovine oduzeti nešto od vlastite.

15. PONOVRNO NJEMU

Čestitam domovini zbog toga što se tiranin dao nagovoriti tvojim pričama o meni. Pisat ću mu i sam, kako si mi savjetovao, odvođeći ga od istine što budem mogao dalje. Kad bih drugačije postupao, prevario bih svoje sugrađane i prijatelje u nadama koje polažu u mene, a oni nisu zavrijedili da budu izigrani. Mislim da je državi korisnije to što je tiranin krajnje okrutan i bezobziran nego da se dodvorava narodu i skriva iza glasa o umjerenosti. To zbog toga što bezobzirni propadaju brzo, a ako i ne budu svrgnuti, ipak ostave u narodu mržnju prema tiraniji i svojim primjerom potpuno ocrne vlast koja počiva na jednome. Posljedica je da su ubuduće svi oprezniji i više se brinu za demokraciju. A ako se porobljivač dodvori narodu koji je porobio, čak i kad brzo bude smaknut, ipak u svakome ostavlja mnoga zla tiranije. Jedni se željno nadaju dobročinstvima, drugi su, zavedeni demagogijom, slijepi za opće dobro i žale smaknutoga kao umjerenjaka, a pred tiranijom nisu na oprezu kao pred neizlječivim zlom: ne znaju da tiranina — i onda kad je u svemu umjeren, treba ukloniti već zbog toga što može biti i bezobziran. Onako okrutan, Klearh će biti lak plijen, jer je omrznuo, pa će otežati i ponovnu uspostavu tiranije. Da se izdavao za umjereni, i sam bi se okoristio takvim glasom i budućim bi istomišljenicima ostavio lak pristup do akropole. Sve je to, razumljivo, i tebi jasno. Drago mi je da si moj način sastavljanja i predaje pisama i sam ocijenio sigurnim i da na kraju potvrđuješ kako mi zamisao nije loša. Šaljem ti i prijepis pisma Klearhu u kojem sam se namjerno raspjevao tako da bi me mogao prezreti kao posve šašavo piskaralo.

16. HION KLEARHU

Dok sam boravio u Ateni radi studija filozofije, neki zajednički prijatelji i moj otac napisali su mi kako sumnjaš u mene i zahtijevali od mene da se od takvih optužbi obranim. To je, po njihovu mišljenju, pravedno i bolje za mene. Potpuno sam svjestan da je njihov savjet bio ispravan, no ne znam zbog čega sam oklevetan, i u tom je teškoća moje obrane. Nisam bio u Herakleji kad si preuzimao vlast, ovako odsutan nisam se mogao suprotstavljati, a uopće se ni jednom riječju ili djelom nisam upletao u tamošnje prilike. Kakvi prekomorski sporovi mogu postojati između vladara i čovjeka koji u tuđini boravi s nekoliko slugu, nisam mogao otkriti, pa sam zato bio na mucu oko obrane, jer nisam mogao uočiti zbog čega sam optužen.

Ipak, zbog nečega nisam bio na mucu: nemam nikakvih nauma zbog kakvih sam vjerojatno osumnjičen, već te, štaviše, mogu uvjeriti da u moju dušu nijedna takva namjera nema pristupa. Da se i nisam bavio filozofijom, mislim da bi ti dovoljan dokaz mogega prijateljskoga držanja imalo biti i to da mi nisi ništa skrivio. Tđ čak i filozofijski potpuno neobrazovani ljudi, osim ako nisu potpuno ludi, ne zameću neprijateljstva iz pukog zadovoljstva niti se zaljubljuju u mržnju onako kao što se zaljubljuju u dječučke stvari. Dapače, vrlo dobro znaju da za čovjeka nema ništa gore od neprijateljstva. Kad im se zbog nekog nepomirljivog razloga srca razdvoje, tada postaju neprijatelji, no i tada protiv volje.

Do dana današnjega između nas ne postoji neki neprijateljski čin, ni mali ni veliki. Pozivaš se samo na sumnju i riječi, a moja je duša i od njih čista. Kakav bih razlog imao da se iznenada pobunim protiv tebe, i to dok još uopće do sada nisam vidio kakva je domovina pod tvojom vlasti? Ili mi, pobogu, možda ulijevaju samopouzdanje mnogobrojne troveslarke i konjanici, tako da bi, ako ni na što drugo, mogao sumnjati u to da ti mogu biti neprijatelj? Ali u tuđinu sam krenuo s osam slugu i dva prijatelja, Heraklidom i Agatonom, a vraćam se bez dvaju robova! Ne znam kako te mogū uvjeriti da je to dovoljna sila protiv tebe! Ne misliš o tome da se nikada, kad bih znao da sam s pravom osumnjičen, ne bih svojevrijedno predao u ruke onomu koji sumnja na mene. Da nisam možda takav ljubitelj neprijateljstava da ne pazim ni na ono prijateljstvo koje mi se iskazuje, već svojevrijedno predajem svoje tijelo u ruke onima koji će ga pravedno kazniti? No ovo je već dovoljna, i više nego dovoljna obrana, čak i za one koji se nisu bavili filozofijom. Ja i inače nisam bio bez prirodnih sklonosti prema dobrima filozofije, a i sam sam, koliko je god bilo moguće, pomogao prirodi. Tako se, kad sam postao mladić, nisam odlučio ni za vlast ni za počasne službe, već se u meni stala javljati ljubav da postanem motrilac prirode stvari. Ta me ljubav dovela u Atenu i sprijateljila s Platonom i do danas je se nisam nasitio. Po prirodi sam imao takvu sklonost prema smirenu životu da sam još u samoj mladosti prezreo sve što može voditi u neki uznemireniji život. Po dolasku u Atenu nisam se bavio lovom, nisam kao mornar s Atenjanima odlazio protiv Lakedemona na Helespont, niti sam se obrazovao u takvim stvarima koje će me učiniti neprijateljem tiranima i kraljevima. Raspravljao sam s čovjekom koji je ljubitelj smirena života i obrazovao se u nauci koja je bogu najbliža. Njegovo je prvo pravilo bilo žudjeti za smirenim životom, jer je u tome svjetlo filozofijskoga učenja, koje politika i bavljenje raznoraznim poslovima skrivaju tako reći u magli i čine ga nepronalazljivim za tragoce.

Budući da sam smatrao kako za filozofiju nisam prirodno loš, ali da me u nju nije lako uvjeriti, stao sam učiti o bogu nadziratelju svega i o svjetskom ustroju, razmatrati počela prirode i podučavati se u poštovanju pravednosti i svemu drugome u čemu obrazuje filozofija. Ne samo da nema vrednije spoznaje od te, nego nema ni vrednijega istraživanja. Što može biti ljepše nego da se čovjek, koji je spoj smrtno prirode i božanske providnosti, posveti samo svojem besmrtnom dijelu i upravlja ga prema onom što mu je srodno? Kad to govorim, mislim na to da je božansko srodno božanskomu.

To sam priželjkivao i trudio se naučiti, a politiku — oprostiti ćeš mi slobodu da se tako izrazim — nisam smatrao ni spomena vrijednom. Naučio sam, međutim, mnogo štošta, između ostaloga i ovo čime ću se poslužiti da ti objasnim: naime, da valja poštovati onoga koji nije kriv, a da se od krivca najbolje brani dobročinstvima, odnosno, ako to nije moguće, smirenim životom; prijatelja treba smatrati najvećim blagom, neprijatelja ne treba sebi nikakva pribavljati, već i onoga koji ti jest takav činiti prijateljem; nikakvo zlo ne treba smatrati takvim da bi moglo uzbuditi dušu i od uobičajenih poslova okrenuti je drugima. Kad to znam, smatraš li me doista zavjerenikom? Nipošto! Ti se bavi ratom i državnom upravom, a od svoje mi tiranije udijeli onoliko koliko čovjeku nesklonu buni treba da se posveti smirenu životu. Uvjeren sam, ako me pustiš da razgovaram s prijateljima, da bih i njih mogao umiriti i svojim stalno ponavljanim pohvalama smirenu životu odvratiti od onih djela za koja bi volio da ih se ne laćaju. Kad tako ne bih mislio, bio bih krajnji nezahvalnik.

Recimo da mi se u glavi vrzma nešto od onoga na što ti sumnjaš i da mi pristupi božica Smirenosti i kaže: „Nezahvalan si i zao, Hione, zaboravio si i na onaj lijepi nauk, a i na sebe samoga! Dok si bio uz mene, izvježbao si se u pravednosti, stekao mudrost i upoznao boga, obnovio srodstvo s njim i prezreo nevrednije stvari kojima se drugi dive — častohleplje, bogatstvo i sve što je tomu slično. A sada, kada bi, družeći se i raspravljajući sa mnom, po jačem zakonu i sa čvršćom dušom morao pokazati svoju zahvalnost, ostavit ćeš me a da se i ne sjetiš kako si od filozofije, između ostaloga, naučio i to da valjano istražuješ ono što još ne poznaješ. A kako bi to bez mene mogao potražiti ili naći?“ Ako bi tako progovorila, što bih joj dolično mogao odgovoriti? Ništa mi ne pada na pamet. Budi uvjeren da to stalno sam sebi govorim (svatko samomu sebi govori ono o čemu misli) i toga se nikada ne bih mogao ostaviti. Stoga je potpuno jasno da se od mene ne moraš ničega bojati: moj se smireni način života tvojih poslova neće dotaći!

17. HION POZDRAVLJA PLATONA

Dva dana prije Dionizija šaljem ti dvojicu svojih najvjernijih slugu, Pilada i Filokala. Namjeravam naime na Dionizije nasrnuti na tiranina, pošto sam se potrudio da mu odavna ne budem sumnjiv. Toga dana Dionizu se vodi povorka i vjerojatno je da će tjelesna straža biti manje oprezna. Ako i ne bude, neću oklijevati, makar kroz vatru trebalo ići. Neću osramotiti ni sebe ni tvoju filozofiju. Moji su suurotnici jaki, jači vjernošću nego brojem. Znam da ću biti ubijen, jedino želim da mi se to dogodi pošto dokrajčim tiranina. Ostavit ću se života uz pean i s pobjedničkim nagradama ako svijet napustim pošto oborim tiraniju. Žrtve, znakovi ptica, ukratko: svaka vrst znamenja pokazuje mi smrt poslije izvršenja djela. I sam sam vidio prikazanje, sjajnije nego inače u snu. Preda mnom se pojavila žena božanske ljepote i stasa, ovjenčala me divljom maslinom i vrpcama, nedugo potom pokazala mi predivnu grobnicu i rekla: „Budući da si se umorio, Hione, kreni u ovu grobnicu da se odmoriš!“ Poslije toga sna nadam se da će mi se posrećiti lijepa smrt. Vjerujem da u znamenjima duše nema nikakve varke; to je i tvoje mišljenje. Ako se taj znamen obistini, uvjeren sam da ću biti sretniji nego što bih bio kad bi mi se poslije ubojstva tiranina dalo da živim do starosti. Lijepo je ako poslije obavljena velika djela napustim svijet prije no

što užijem nešto vremena; ono što učinim smatrat će se daleko većim od onoga što me bude zadesilo, a oni koji se tim dobročinstvom budu okoristili više će me cijeliti ako im slobodu kupim vlastitim životom. Onima koji prime dobročinstvo čini se da im je veća korist ako dobročinitelj ne sudjeluje u njoj. Tako znamen smrti pobuđuje u meni dobro raspoloženje. Ostaj zdravo, Platone, i neka te sreća prati do najdublje starosti. Obraćam ti se, uvjeren sam, zadnji put.

ALKIFRONOVA I FILOSTRATOVA ZBIRKA

(deskriptivno kazivanje nefabularnog tipa: ἠθοποιία tipa i ekfraz)

Epistolograf Alkifron živio je vjerojatno u drugom ili trećem stoljeću nove ere. Fikcionalni epistolarni subjekti u njegovoj zbirci koja obasiže 123 pisma pripadaju četirima tipovima: ribarima, seljacima, parazitima i heterama. Podjela zbirke daje naslutiti i temeljni autorov interes: u samoispovjednom kazivanju različiti epistolarni subjekti otkrivaju karakteristične aspekte svojega načina života. Naracija je, osim u rijetkim slučajevima, ograničena na izolirane epistolarne jedinice. Zbivanja praktički nema. Kaž je riječ o tipovima, okolnosti njihova života zamišljaju se slabopromjenljivima: lik ne samo da u kazivačkoj koncepciji prethodi radnji, nego je i sasvim potiskuje.

Autor „Ljubavnih pisama“, od kojih su ovdje izabrana i prevedena dva, vjerojatno je Flavije Filostrat, sofist koji je rođen oko 170. n.e. a umro sredinom 3. st. n.e. Kao i Alkifrona, i njega prije svega u epistolarnoj formi zanima mogućnost da se opisuju karakterne osobine fikcionalnih korespondenata. No dok je u Alkifrona to redovno bila ἠθοποιία epistolarnog subjekta, u Filostrata je karakterološkoj studiji ponekad izvrgnut i adresat (usp. 68. pismo). Osim psihičkog svijeta korespondenata, Filostrat popularnim suvremenim retoričkim postupcima analizira i njihov fizički izgled (usp. 65. pismo).

I jedna i druga vrsta deskripcije – pretežno unutrašnja (ἠθοποιία) i pretežno vanjska (ekfraz) – u ovim slučajevima isključuju fabularnost. Prevedena pisma ponovno tako predstavljaju negativnu paradigmu, narativni model koji je presudno utjecao na gubitak fabularnosti nekih odvjetača antičke epistolografije.

Realia: *Imena Alkifronovih korespondenata transparentno otkrivaju njihovu tipsku provenijenciju: Kimotoj znači, otprilike, „Brzovalni“, Tritonida „Kći Tritona“ (morskog božanstva); Eupetal je „Ljepolisni“, Elation „Jelovo veslo“; Kapnosfrant je „Mirisač dima“, Aristomah „Borac za doručak“. Hiperid i Bakhida povijesne su osobe: prvi je govornik, a drugi poznata hetera sa Sama. Hetera je i Frina, zbog koje Bahkhida zahvaljuje govorniku, kao i Glikera, koju antički izvori spominju kao stalnu družbenicu Menandrovu. Pijanepsion je četvrti mjesec antičkog kalendara, otprilike druga polovica listopada i prva polovica studenog.*

Tekst: *A. R. Benner i F. H. Fobes, London – Cambridge Massachusetts 1949.*

Alkifron 1,4: KIMOTOJ TRITONIDI

Koliko je more različito od kopna, toliko se i mi, njegovi trudbenici, razlikujemo od građana i seljaka. Oni ostaju ili unutar zidova i bave se politikom ili se daju na zemljoradnju i od grude zemlje očekuju prinos koji će ih prehranjivati. Nama, koji živimo od vode, kopno je smrt, kao ribama koje nikako ne mogu disati zrak. Što ti se desilo, ženo, da si ostavila obalu i krpanje lanenih mreža i sad trčkaraš u grad da s bogatim Atenjankama slaviš Oshoforije i Leneje? To nije čestito ponašanje niti su to dobre misli! Tvoj otac s EGINE, gdje je slučaj htio da se rodiš i odrasteš, nije te dao za mene zato da se u takve obrede posvećuješ. Ako voliš grad, zbogom, odlazi! Ako voliš svoga muža, ako voliš ono što pruža more, izaberi bolje, vrati se i zaboravi zauvijek te prijatvorne gradske priredbe!

Alkifron 1,25: EUPETAL ELATIONU

Budući da mi zemlja ne uzvraća ničim što bi bilo vrijedno mojih muka, odlučio sam da se zaputim na more i u valove. Ionako nam je suđeno živjeti i umrijeti i nema koristi od bježanja, čak i ako se zatvoriš u sobicu i paziš na se. Sudbina je djelotvorna, a ono što je dosuđeno neizbježno. Takve stvari ne pretežu na vagi života: sudac je slučaj. Neki su bili kratkovječni na kopnu, dok su neki na moru doživjeli duboku starost. Budući da sam shvatio da je tomu tako, dat ću se na mornarski život, družiti ću se s vjetrovima i valovima. Bolje je vratiti se obogaćen s Bospora ili Propontide nego sjediti na krajnjem dijelu Atike i podrigivati se po gladi i žeđi.

Alkifron 1,30: BAKHIDA HIPERIDU

Sve smo ti mi hetere zahvalne, i svaka od nas ne manje od Frine. Parnica koju je pokrenuo taj zlikovac Eutija ticala se, dakako, samo Frine, ali opasnost je bila zajednička. Ako bismo tražile novac od ljubavnika i ne dobivale ga, ili, ako bismo se slučajno namjerile na platiše, ali poslije bile suđene zbog bezboštva, bolje bi nam bilo da prestanemo s takvim životom i da ne zadajemo brige ni sebi ni mušetricama. A od sada nećemo više kriviti naš posao zbog toga što se Eutija pokazao lošim ljubavnikom, već ćemo ga sa žarom obavljati, zbog toga što se Hiperid pokazao čovjekom na mjestu. Neka te zbog te čovječnosti mnogo dobra snađe! I za se si spasio čestitu heteru, i nas si obvezao da ti se zbog nje odužimo. A ako svoj govor u Frini obranu i pismeno obradiš, tad ćemo ti doista podići zlatni spomenik — gdje god hoćeš u Heladi!

Alkifron 3,49: KAPNOSFRANT ARISTOMAHU

Moj duše-zaštitniče, koji si me zdrijebom izvukao i dobio, kako si zločest i kako me stalno mučiš stavljajući me u okove siromaštva! Ako uzmanjkaju pozivi, moratu jesti zelenje i morske krastavce ili skupljati travu i piti vodu s javnog izvora i na taj način puniti želudac. Dok je tijelo moglo primati udarce i, očvrstlo od mladosti i snage, bilo u dobi da trpi, udarci su bili podnošljivi. A sada, kad sam ti ja na polo-

vici puta, a ostatak života okrenut k starosti, kakav lijek ima za moja zla? Čvrst konop meni treba da se objesim pred Dipilom — ukoliko sreća ne smisli nešto dobro! Ali ako i ostane ovakva kakva jest, neću glavu uvući u omču prije no što se osladim s kakva bogata stola. Nema dugo do te čuvene i razvikane svadbe Harite i Leokrata — odmah čim prođe Pijanepsion. Pozvat će me svakako, bilo na prvi dan bilo na slavlje koje slijedi. Na svadbama mora biti veselja i parazitā. Bez nas ne bi bilo nikakve svečanosti; bio bi to skup svinja, a ne ljudi.

FILOSTRAT, 65

Ne znam što da na tebi više pohvalim! Glavu? Ah, oči? Oči? Ah, obrazi! Obrazi? Ali vabe me i silno pale tvoje usne — kad su zatvorene, svojom skladnošću, kad su otvorene, svojim mirisnim daškom. Ako se svučeš, mislim da će ono što je ispod odjeće sijevnuti kao munja. Fidija, Lizipe, Poliklite, kako ste rano nestali! Ne biste zacijelo nijedan kip napravili prije od ovoga! Krasna je tvoja neobična ruka, krasne su tvoje široke grudi, krasan je tvoj skladni trbuh. A ostalo — ne znam kako bih rekao. Tvoja se ljepota može boriti za nagradu i onda kad presuđuje Prijamov sin. Bože, što će biti od mene? Ovo da pohvalim? Ali ono je bolje! Da tomu dodijelim nagradu? Ali privlači me ovo drugo! Dopusti mi da taknem, pa ću reći svoj sud.

FILOSTRAT, 68

Što se drugima čini zazornim i pokudnim — to što si bez srama, otvorena i laka — to ja na tebi najviše volim! Ta i kod konja se najviše divimo onima koji su svjesni svoje jakosti i kod lavova onima koji pokazuju smjelost i kod ptica onima koje ne prigibaju glavu. Ti dakle ne činiš ništa neobično ako, kao žena koja mnoge nadmašuje ljepotom, gledaš s visoka i hodaš uzdignute glave. I ljepota ima svoju tvrđavu, mnogo jaču od tvrđava kraljeva: vas naime volimo, a njih se bojimo. Primaš novac. I Danaja je uzimala zlato. Uzimaš vijence. To je činila i djevica Artemida. Daješ se i seljacima. Helena se davala i pastirima. Ugađaš i sviračima na kitari. Zašto ne pogledaš na Apolona? Ne odbijaj ni frulače — ta to je vještina Muza! Nemoj ni robove potcijeniti, neka se uz tvoju pomoć osjećaju slobodnima! Ne srami se, ljepotice, ni ljubavi s onima koji žive od hajki i lova. Ni s mornarima: brzo odlaze — ali Jazon, koji se prvi usudio na more, nije bio nečastan čovjek. Ni s plaćenicima: ogoli te oholice! Siromasima nemoj nikad odbiti: njih slušaju bogovi! Starca poštuju zbog njegove dostojanstvenosti, mladića poduči jer tek počinje. Stranca, ako se žuri, zadrži. To su radile i Aristagora i Laida i Menandrova Glikerijica, a njihovim stopama i ti stupaš. Znajući svoj posao, daješ sebe i zgodno pokazuješ svoju djelotvornu mudrost. Ni vatra nije tako vruća kao tvoj dah, ni svirala nije tako mila uhu kao tvoje riječi.

(fabularno kazivanje novelističkog tipa uz potiskivanje epistolarne forme)

Aristenet – ukoliko uopće možemo sa sigurnošću govoriti o njegovu imenu – jest autor zbirke od 50 pisama koja je, po svemu sudeći, sastavljena u 5. st. n.e. Iako je u pismima ponekad vidljiv tradicionalan interes za karakterološke skice kakav je dominirao u Alkifrona i Filostrata (npr. 1,7; 1,14), autorova se epistolografska koncepcija ipak bitno razlikuje od tradicionalne. U nevelikom motivskom inventaru zbirke kudikamo je najčešći motiv preljuba – naslijeđen, očigledno, iz helenističke književnosti, a književno oblikovan na način koji se čak i iz kasnoantičke poganske perspektive doima vrlo slobodnim. Nigdje u zbirci nema pokušaja da se priča produži preko granica jedne epistolarne jedinice.

Tri izabrana pisma, osim spomenute temeljne motivske orijentacije zbirke, ilustriraju i presudno kolebanje u narativnoj tehnici. U jednom se pismu (2,3) apostrofama adresata i pragmatičkim iskazima epistolarnog subjekta prilično uvjerljivo održava epistolarna forma. U drugom (1,20), osim preskripta, u prilog „autentične“ epistolarnosti kazivanja govori samo prvo lice kazivača. Treći slučaj (2,22) označava gotovo potpun raskid s epistolarnom formom: narativni sadržaj ni po čemu nije vezan baš uz korespondente koji su navedeni u preskriptu, a iz samog kazivanja nikako se ne može zaključiti da je riječ o pismu. Aristenetova zbirka pokazuje tako i vrhunac i granice ovakva tipa epistolarne naracije u antici: dokazujući valjanim primjerima da se i manje fabularni oblici daju prezentirati kao pisma, ona posredno pokazuje i to da takav narativni postupak – barem za ovakve sadržaje – nema nekih uočljivih prednosti i da u ekonomičnom pripovijedanju može biti zamaren bez ozbiljnijih posljedica.

Realia: Filakid i Frurion transparentna su imena („Onaj koji pazi“, „Onaj koji stražari“). Euribat je legendarni lopov; o sličnom njegovu pothvatu govorio je i Aristotel (frgm. 84 Rose).

Tekst: Hercher, o.c.

1,20: FILAKID FRURIONU

Čuvao sam kao zatvorenika nekog momka uhvaćena u preljubu. Gledajući ga kako je lijep i mlad, sažalio sam se na nj, oslobodio ga okova i dopustio mu da se nevezan, gotovo bez ikakva nadzora, šeće po zatvoru. Naplaćujući na osobit način moju čovječnost, obljubio mi je ženu. Vele da se na tako nešto nije drznuo ni lopov Euribat, koji se, pošto su ga uhvatili, sprijateljio s čuvarima i pokazao im kako se krade. Uzeo je pisaljke i spužve koje su bile u blizini i popeo se preko zida – no lijepu suprugu ipak nije silovao! Ovo se zlo saznalo i pročulo i, božice mi Pravde, više od preljuba žalosti me poruga što kao zatvorenikov čuvar i nadglednik tamnice nisam uspio sačuvati vlastitu ženu koja se nalazila unutra.

Nisam se, Filino, sretno spojila s mudrim odvjetnikom Strepsijadom. Kad je god vrijeme za krevet, on se duboko u noć pravi da razmišlja o predmetima, izgovara se da tada uvježbava parnice koje je preuzeo i, kao da priprema nastup, polako pokreće ruke i nešto sam sa sobom mrmlja. Zašto se onda oženio djevojkom, i to još u pravom cvijetu, a ne treba mu žena? Zar zato da me upozna sa svojim predmetima i da zajedno s njim noću prekapam po zakonima? Ako od naše spavaće sobe bude radio vježbaonicu za parnice, ja ću se, makar sam se tek nedavno udala, ubuduće preseliti u poseban krevet i spavati sama. Ako i dalje nastavi buljiti u tuđe slučajeve, zaboravljajući jedino na naš zajednički predmet, za moju će se parnicu pobrinuti drugi odvjetnik. Shvaćáš li što hoću reći? Vjerojatno da. Pišem ti o tome sažeto jer iz ovoga možeš lako razumjeti i ostalo. Lijepo mi se za to pobrini – žensko si i očito suosjećaš sa ženom, iako ti zbog srama o svojoj potrebi ne javljam pretjerano jasno – i pokušaj koliko možeš naći lijeka za moju bolest. Red je da se ti, kao vješta uprosnica, a inače i moja sestrična, ne pobrineš samo za sklapanje braka, nego i da ga podupreš sad kad se klima. Ja držim vuka za uši: ne mogu ga više dugo zadržavati, a nije bez opasnosti ni da ga pustim – da me onaj pravdaš nevinu ne optuži.

2,22: MARMID EUDEMU

Dok je neka žena držala u kući ljubavnika i ovaj je još objahivao, dogodilo se da je iz tuđine stigao njezin muž i stao uz viku lupati na vrata. Žena začu udarce i viku, ustane s ležaja, rastrese posteljinu i potpuno ukloni uleknuce koje je potjecalo od drugoga tijela i optuživački ukazivalo na snošaj. Potom reče ljubavniku hrabreći ga: „Ne boj se, mili, i nemoj se prepasti ako te sada svezana predam suprugu!“ Sveže ga, otvori vrata i reče mužu, kao da ga poziva da vidi provalnika: „Mužu moj, ovoga sam uhvatila kad je pokušavao opljačkati našu kuću.“ Ovaj razgnjevljen krene da ga smjesta ubije, no žena ga spriječi, savjetujući ga neka zločinca radije ujutro preda u zatvor. „Ako se bojiš, mužu, ja ću ostati budna i paziti na nj...“

<Kraj pisma je izgubljen, ali se rasplet lako može pretpostaviti: muž pristaje na ženin prijedlog, a ona nekim lukavstvom oslobađa ljubavnika, pošto je cijelu prethodnu noć provela s njim. >

Preveo Darko Novaković